

H A N E S

Troedigaeth ryfedd a hynod

Y PARCHEDIG

Mr. *Thomas Goodwin*, D. D.

A ddygwyd i fynu yng *Nghambridge*, a weinidogaethodd yn llwyddiannus yno a Lleoedd eraill, aeth drosodd i *Holland*, a fu yn Fugail ar Gynnuileidfa *Saesoneg* yno, a ddychwelodd i *Loegr*, ac a fu yn un o Aelodau'r Gymmanfa barchedig yn *Westminster*, lle cyfansoddwyd CATECISM Y GYMMANFA, ac a fgrifonodd amrywiol o Lyfrau bywiol ac ardderchog newyddiaeth.

Lle dangosir pa mor belled y gall Serchiadan Natur, Argyhoeddiadan cyffredin, Cydwybod naturiol, a Chreidyddion a gyfiawnfynd, heb wir Ras, Adnabyddiaeth o Dduw, nac un Egwyddor union o Sancteiddrwydd.

YNGHYD A

Rhai H Y M N A U.

Ar Fefurau newyddion.

Gan W. W I L L I A M S.

A B E R H O N D D U.

Argraphwyd gan E. EVANS. Lle gellir cael argraphu pob math o Lyfrau, ar Bapur da a Llythren newydd, am Bris rhesymnol. 1779.

DARLLENYDD.

GWeled y fath Dorfeydd mawrion o
 Ddynion ieuaingc yn y Blynnyddau
 aethant heibio wedi derbyn y fath Gariad,
 Llawenydd a Hyfrydwch ym Moddion Gras,
 ac Ordinbadau yr Efengyl, ac eilwaith
 ym mben Amser, fel Had ar y Graig ym
 mhoethder y Dydd, bwythau pan daeth
 Femtasynau Cnawd a Nattur, a Gofalon
 y Byd, a rwystrwyd, ac a aethant yn ol
 at eu ben Ffordd, ac a ymbysfrydasant yn
 eu ben Bleferau: gweled hyn, meddaf, a
 wnaeth i mi gysieithu Profiadau y Gwer
 duwial bwn, y rhai a sgriennodd efe a'i
 Law ei hun, er's agos i 150 o Flynyddau
 aeth heibio; i fanegu i'r holl Eglwysf pa
 mor belled y gall Dynion fyned mewn rhyw
 fath o Gariad gwresog, Sel dwym, Lla-
 wenydd a Hyfrydwch yn Nyledswyddau
 Crefydd, etto heb un Adnabyddiaeth o
 DDUW, nac un Cysnewidiad gwirioneddol,
 ond oll yn tarddu oddi wrth Egwyddorion
 naturiol, a Gweithbrediadau cyffredin yr
 Yspryd. Am ei fod yn Fendith i'r Pe-
 rawyl hynny yw Dymuniad eich Gwasf-
 anaethwyr,

W. W.

Richard Evans, 1782

HANES BYWYD

Line 2

Y Parchedig Mr. *Thomas Goodwin*,

Wedi ei gyfansoddi allan o'i Bapurau a'i
Gof-Lyfrau ef ei hun.

MR. THOMAS GOODWIN, mab hynaf *Richard*
a *Chatharine Goodwin*, a anwyd Hydref y
5ed, 1600, yn *Rasfelby*, pentref bychan yn *Norfolk*:
fe'i dygwyd i fynu yn grefyddol gan ei rieni, ac am
eu bod am ei gyflwyno ef i weinidogaeth yr efengyl,
hiwy a roisant iddo ddygiad i fynu dysgedig. Ar ol
iddo dreulio cymmaint o amser yn yr ysgol ag y daeth
i wybodaeth y ieuthoedd, *Eladin* a *Groeg*, fe'i dan-
fonwyd i *Cambridge*, Awst 25, 1613, ac a'i gosod-
wyd yn *Christ College*, tan olygiaeth ac addysg Mr.
William Power, un o'r *Ffellows* yno. Fe arosodd
o ddau chwech mlynedd yn y *College* hwnnw, yr
hwn oedd yn blaguro mewn cyflawnder o bob am-
rywiol ddyfgeidiaeth, ac mewn rhifedi mawr o yf-
golheigion, y rhai oedd ddau cant: ond yn y flwy-
ddyn 1619 fe'i gadawodd ef, ac a symmudodd i
Catharine Hall, cyflwr pa un oedd yn ymddangos
yn ddiystyrlyd iddo ef, gan nad oedd yno ond 16 o
ysgolheigion, ac ond ychydig o ymarferiadau dyf-
geidiaeth yn cael eu cyflawni er's amser hir, fel er
iddo gael ei ddewis yn *ffello*, ac yn ddarlennwr lec-
turau, etto yr oedd ganddo ryw feddwl i'w adael
drachefn. Darfu iddo trwy ddiwydrwydd diffin
yn ei studies, gynnysgaeddu cymmaint ar y doniau
naturiol hynny a roddodd Duw iddo, fel y bu iddo
er ieuanged oedd ennill parch mawr yn yr *university*.
Ond

A 2.

ELIABETH EVANS

her Book 1782

Ond yr holl amser hyn rhodio yr oedd yn *oferedd ei feddwl* ; a chan fod dibenion awyddus am barch ac eiw yn ei berchennogi ; ei holl amcan ef oedd cyrraedd i glod a dyrchafiad enw, a thrwy ryw foddion godi ei hun i fynu i *brefferment* neu fywioliaethau. Ond Duw, yr hwn a'i harfaethodd ef i ddibenion uwch nag oedd efe ei hun yn ei ddyfeisio, o'i ryfedd ras a weledd fod yn dda i gymewid ei galon, ac i droi rhodiad ei fywyd i'w wafanaeth ei hun a'i ogoniant. Ond fel y bydd hanes o waith yr Yspryd Glân ar ei enaid yn fwy derbyniol wedi ei adrodd ganddo ei hun, mi a'i manegaf yn ei eiriau ei hun.

Er nad oeddwn debyg i fyw ar ol trefn natur yn fy ngenedigaeth gyntaf, am fy ngeni cyn fy amser, ac am hynny o dymmer wan ; etto Duw felly a'm cadwodd, ac a'm cryfhaedd, fel cynhaliodd fi fel *Dafydd* pan oeddwn ar fronau, fy mam, megis un ym mha un y meddyliodd ddatguddio ei ras yn nbroedigaeth wyrthiol fy enaid atto ei hun. Fe gynhyrfodd ynnwyf yn fynych yn fy ieuengŷyd wrychion cydwybod, tu ag at fy nghadw rhag pechodau cywilyddus, a'm dod i gyflawni dyledswyddau cyffredin. Mi ddechreuais gael rhyw weithred iadau mwy ysgafn o Yspryd Duw o'r amser ag oeddwn yn chwech mlwydd oed ; mi allafwn wyllo am fy mhechod pa bryd bynna y gosodwn fy hun i feddwl am dano, ac a gafwn ryw felltennau o lawenydd ar fy meddyliau am bethau Duw. Yr oeddwn yn cynhesu o gynhyrfiadau a serchiadau cariad at Duw a Christ, am eu cariad a ddatguddiwyd i ddyn, a galar am bechod, fel yr oedd ef yn eu hanfoddleri hwynt. Hyn oedd yn dangos pa mor belled y gallasai daioni natur fyned, cystal ynnwyf fy hun ag mewn eraill, i ba rai etto nid yw gwyr sancterddiol ras fyth yn dyfod. Ond hyn oeddwn i yn ei feddwl fod yn ras ; canys ymfesymmwn ynaf fy hun nad oedd hyn wrth natur. Mi dderbynais y sacrament ddydd Pasg pan oeddwn ond pedair ar ddeg

ddeg oedd, ac at hynny parottoais fy hun fel y gallwn. Mi ofodais fy hun i holi pa un ai bod gennyf ras ai nad oedd; ac wrth yr holl arwyddion yng nghatecism *Ursin*, yr hwn oedd id yn ei arfer ymhlith y Puritanod yn y *College*, mi a ti cefais hwy i gyd, fel yr oeddwn I yn tybraid, ynaof fy hun. Cariad Duw at y fath bechiadu, a CHRIST yn marw drsowyf, oedd yn fy nghynhyrfu yn fawr iawn; ac yn y sacrament cyntaf hwnnw a dderbynais, O gyd â'r fath lawenydd tumewdol a chysur y cenais gyd â'r lleill y 103 Salm, yr hon oedd arferol o gael ei chanu yn amser gweinidogaeth y cymmun! ar ol i mi ei dderbyn, mi deimlais fy nghalon yn ymgysuro mewn dull rhyfeddol, gan dybiad fy hun yn fier o'r nef, gan farnu yr holl weithrediadau hyn yn arwyddion anffaeledig o gariad Duw attaf fi, ac o ras ynwyf fi: ond yr holl amser hyn heb ystyried nad oedd y pethau hyn ond cynhyrhiadau mwy cryf o weithrediadau natur. Duw trwy hyn a wnaeth ffordd i ddychafu gallu ei ras yn fwy ynos fi, trwy ddangos i mi pa mor bellled y gallwn fyned, ac etto twyllo fy hun, a gwneuthur i mi wybod fod gras yn beth ag fydd uwchlaw gallu natur; ac am hynny fe odderodd i mi syrthio ymaith, nid oddi wrth y cynhyrhiadau da hynny, canys gallwn eu cyfodi hwynt mor fynych ag y mynwn, ond oddi wrth yr arteriad o honynt; felly fel darfu i fy nghalon I erbyn hyn ddechrau eu drwg-dybiad hwy fel twyll. Mi wnes barottod mawr erbyn y sacrament nesa ar y *Sulgrwyn*, ac yn y cyfamser mi es i wrando Dr. *Sibbs*, i ba le yr oedd y *Puritanod* yn ymgynnull. Mi ddarllenais *Institutions Calvin*, ac O mor felus oedd carlleniad o ryw rannau o'r llyfr hwnnw i mi! Pa mor hyfryd oedd adroddiad o wirioneddau mewn dull sylweddol i mi y pryd hynny! Cyn gweinidogaethu y sacrament, mi edrychais o ddautu ar rai dynion sanctaidd yn *Christ College*, lle cefais fy nwyn i fynu, a pha mor hyfryd oedd gennyf feddwf y cawn fyned i'r nefoedd gyd â hwy! yr wyf yn

yn eofio Mr. *Bentley*, *ffellow* o'r *College* hwnnw, yr hwn oedd anwyl blentyn i Dduw, ac yr oeddwn yn edrych arno gyd â llawenydd, fel un byddwn fyw gyd ag ef fyth yn y nef. Pan oeddwn yn fy lle yn y capel yn barod i dderbyn y sacrament, gan fy mod yn fychan o faintioli, a'r lleiaf un yn yr *university* y pryd hynny, ac amryw flynyddau wedi'n; hi ddigwyddod i fy *nhutor* fy ngweled, a danfon attaf na dderbyniwn mo hono, a myned allan ger bron yr holl *college*, yr hyn a wnaethum: hyn a'm digalonodd cymmaint, fel y tosturiais yn sawr wrthyf fy hun, ond yn benna am hyn, i'm henaid ag oedd mewn llawn ddisgwyliad oddi wrth y sacrament hwnnw gael mor ddifymmwth ei siommi o'r odfa: canys yr oeddwn er's tro o'r blaen yn hollol dybiad, os cawn dderbyn y sacrament hwnnw, y byddwn wedi fy nghadarnhau felly, fel na syrthiwn ymaith byth mwy. Ond ar ol y siommedigaeth hyn, mi roddais heibio weddio; canys gan fy mod wedi digalonni, ni's gwyddwn pa fodd i fyned at Dduw: mi rois heibio fyned i wrando Dr. *Sibbs* byth mwy, ni astudiais bellach ddifinyddiaeth iachus, ond rhoddais fy hun i'r fath studies ag fyddai yn fy ngalluogi i bregethu ar ol yr arfer ag oedd y pryd hynny o barch mawr yn yr *university*, yr hon ddarfu i Dr. *Senhouse* i godi, ac oedd yn cael ei chrio i fynu uchaf oll gan yr ysgolheigion. Hi ddigwyddodd yn awr fod *Arminiaeth* wedi cael ei gosod ar droed yn *Holand*, a'r lleill o'r ardaloedd hynny; ac a barhaodd yn boethaf yn yr amser hyn ag oeddwn i tan flinder yspryd. Mi ddeallais wrth eu hathrawiaeth, yr hon oeddwn yn ei hamgyffred, am fy mod yn ei chwilio, eu bod yn addef gwaith Yspryd Duw i ddechrau ar ddyn, trwy gynhyrfu a chyffroi yr enaid; ond ewyllys rhydd wedi'n oddi wrth ei rydd-did a'i dygoda ymlaen, er bod yr ewyllys rhydd yma yn cael ei gynnorthwyo trwy'r cynnorthwyadau a'r cymmorthiadau hynny: a'r gwaith hwn o eiddo'r Yspryd alwent hwy gras arno; digonol yn y dechreuad o hono, yn cyffroi, yn

yn cynhyrfu, ac yn cynnorthwyo ewyllys y dyn i droi
at Dduw; ac yn rhoi iddo allu i droi, pan fel hyn
bai wedi ei gynnorthwyo y gosodai ei hun i'w wneut-
thur. Ond er hyn oll hwy a gadarnhaent, mai er
fod dynion fel hyn yn cael eu dychwelyd, etto trwy
rydd-did yr unrhyw ewyllys, y gallent, a'u bod,
yn fynych mewn amser yn hollol syrthio ymaith;
ac ar ias arall, trwy rydd-did yr ewyllys wedi ei
chynnorthwyo â'r unrhyw gynnorthwyadau ag o'r
blaen, hwy a ddychwelant yn pl eilwaith i edifeirwch.
Ac ymhellach yr wyf i fynegu i chwi pa ddull yr
oeddwn yn gydnabyddus trwy'r tymmor hwn ag
amryw wyr ieuangc sanctaidd yn *Christ College*, y
rhaf a wnaethant yn gydnabyddus i mi weithrediadau
Duw arnynt eu hunain, mewn darostyngiad ffydd
a chyfnewidiad calon: ac mi ddoliais fwlw iddynt
ddal eu proffes yn ddisigl heb gwmpo ymaith mwy-
ach. Er fod yr athrawiaeth *Arminiaidd* yn cyttuno
â'm profadau i yn y gweithrediadau hyn o gydwy-
bod naturiol ol a gwrthol mewn crefydd; etto siam-
plau y gwyr ieuangc sanctaidd hyn, a'u parhad
gwastadol ynddi, a wnaeth y fath argraph gref, fel
yn fy marn a'm calon yr oeddwn yn meddwl nad
oedd athrawiaeth *Arminiaeth* ddim yn wir: ac fe'm
sefydlwyd tan argyhoeddiad nad oedd fy nghyflwr
nac union na iachus; ac etto gyd ni's gallfwn ddy-
chymmyg ym mha beth yr oedd yn methu nac yn
fyr. Ond er fy syrthiad ymaith yn llyn, etto yn
wastadol mi osodwn fy hun ar bob sacrament, o
newydd i holi fy hun, i edifarhau, a throï at Dduw;
ond pan darfyddai'r sacrament, mi ddychwelwn i
esgeuluso gweddi, ac i fy hen ffydd o egwyddorion
annychweledig, ac i fyw mewn caledrwydd calon, a
halegrwydd bywyd. Pan oeddwn fel hyn wedi fy
rhoi i fynu i rym fy nhrachwantau, ac ymhellach
oddi with bob daioni nag y bues erioed o'r blaen; ac
yn hollol allan o bob gobaith y byddai Dduw byth-
mor dda i mi a'm dychwelyd; ac yn awr yn resolfo
dilyn y byd, ei qgoniant, ei barch, ei elw, a'i an-
rhydedd,

rhŷdedd, ac i arferyd pob moddion tobygol i ennill y pethau hyn. Pan oeddwn un diwrnod i wneud yn llawen gyd â'm cyfeillion yn *Christ College*; ar y ffordd wrth glywed cloch yn canu yn *St. Edmunds* o flaen angladd, un o'm cyfeillion a ddywedodd fod yno bregeth, ac a walgodd arnaf am ei gwrandd; anodd oedd gennyf fyned i mewn, am nad oeddwn yn caru gwrandd pregethau, yn enwedig y fath hynny ag oedd dynion da yn eu harferyd, a'r hyn oeddwn i yn ei feddwl nad oedd ond moddion pwl; ond wrth weled llawer o ysgolheigion yn myned i mewn, meddyliais mai rhyw un rhagorol ydoedd, ac os nad oedd felly, y deuwn i allan drachefn. Mi aethum i mewn cyn i'r *herse* i ddyfod, ac a gymmerais eistedd; a chwant oedd arnaf i fyned allan yn union, ond cywilydd wnaeth i mi aros: ni fu mor anodd gennyf wrando pregeth yn fy holl fywyd. Pan ofynais pwy oedd i bregethu, hwy atebasant mai *Dr. Bambridge*, yr hyn a'm gwnaeth i yn fwy bodlon i aros, am ei fod ef yn wr synlhwyrol; fe bregethodd bregeth a glywais i un waith o'r blaen ar y testun hwnnw yn *Luc xix. 41, 42*. Yr wyf yn cofio i'r geiriau cyntaf o'r bregeth i'm boddioni cystal, fel y gwnawd fi yn astud iawn trwy yr holl amser. Fe lefarodd am oedi edifeirwch, a'r perygl o wneud hynny. Yna fe ddywedodd fod gan bob dyn ei ddydd, y gair oedd *Yn dy ddydd bwn*, nid y foru, ond heddw. Fe ddangosodd hefyd fod gan bob dyn ei amser, ym mha un y mae gras yn cael ei gynydd iddo; ac os bydd iddo esgeuluso yr amser hynny, bydd yn gyfiawn gyd â Duw iddo fod yn guddiedig oddi wrth ei lygaid. Ac megis mewn pethau tymhorol, hen ddihareb oedd, *Fod gan bob dyn ei adfa*, yr hon os gymmerai efe ei afael arni, fe fyddai yn ddeddydd byth; felly mewn pethau ysprydol, mae gan bob dyn ei amser, ym mha un pe gwypa-efe y pethau hynny a berthynent i'w heddwch, fe fyddai dedwydd fyth, ond os amgen hwy a fyddent yn guddiedig oddi wrth ei lygaid. Hyn a gynhyrfodd

ronyn

ronyn arnaf, fel yr oeddwn arferol o fod tan bregethau eraill. Yna fe ddangosodd fod esgeuluſtra o hynny yn arwain i hollol anedifeirwch, dallineb meddwl, a chalon-galedwch; gan ddiweddu â'r geiriau hyn, Bob dydd y gweddioſt, gweddia ar Dduw dy gadw rhag dallineb meddwl, a chalon-galedwch. Sylwedd y bregeth gafodd ei gwaſgu yn eitha taer ar y gwrandawr, pwy bynnag ydoedd ag oedd yn oedi edifeirwch, i beidio gadael i ddiangc odfa y dydd hwnnw, ond yn union-gyrch i droi at Dduw heb oedi yn hwy; gan ei blaenlymmu â'r bygwthiad ofnadwy hwnnw, rhag os na ddychwelai at Dduw yn y dydd hwnnw, dydd gras a iechydwrïaeth, y byddai byth i gael ei guddio oddi wrth ei lygaid. Fe'm cynhyrfwyd cymmaint ag y darfu im' ddywedyd yr ymadroddion hyn wrth un o'm cyfeillion a ddaeth gyd â mi i'r eglwys, yr hwn yn wir a'm dygodd i tan y bregeth hon; *fy med yn gobaithio y byddwn yn well o'r bregeth hon tra byddwn byu yn y byd.* Mor gynted ag y daethom o'r eglwys, mi adewais fy nghyfeillion i fyned ymlaen i *Chriſt college*, lle yr oeddwn innau yn y borau yn meddwl yn fier fyned gyd â hwynt, i dreulio un prydnhawn yn llawen; ond fy meddyliau oedd erbyn hyn wedi ymneillduoli; mi aethum i *Catharine Hall*, ac mi adewais fy holl gydnabod, er iddynt ddanfôn ar fy ol i ddyfod. Meddyliais fy hun fel un wedi cael ei daro i lawr gan ryw bwer galluog. Pechodau cyhoeddus fy ymarweddiad a gwymppodd arnaf megis peth aramferol ar y cyntaf, yr hyn a ryfeddais o'i blegid; ac felly y dechreuodd y gwaith, ac y dilynwyd ef ymlaen fyth fwy fwy, uwch uwch; a minnau yn gwneud fy ngorau i beidio meddwl y meddwl lleiaf am fy mhechodau; yr oeddwn yn ddioddefol yn cael fy nghadw tan goſſadwrïaeth o honynt, a fy mlino felly fel yr oeddwn yn hytrach yn ddioddefol nag yn weithredol yr holl amſer; a fy meddyliau yn cael eu cadw lawr tra fu y gwaith hynny yn cael ei ddwyn ymlaen. Rwy'n cofio ryw ddwy flynedd wedi

wedi hynny, a mi yn pregethu yn Ely, yn y Minster, i mi ddweud wrth y gynulleidfa, gan feddwl fy hun ymherfon un arall; Fod dyn ag sy'n cael ei ddychwelyd, ac fo yn anwybodus pa fath yw gwaith dychweliad, a pha rannau neilltust fydd gynnwysedig ynddo, ac etto ei fod yn cael ei arwain trwy bob cornelau tywyll, a throïadau o hōno, fel y mae yn rhyfeddod i feddiol am dano; yn gyffelyb i ddyn ag ai i ben y pinael yma tu ag at ei ddwyn ef i boll rodfeydd y Minister tu faes a thu fewn i'r drysau, heb wybod mymryn o'r ffordd, a phob cam mewn perygl o sengu ar draes, a chwympo bendramwnnogl. Felly yr oedd hi gyd â mi, ni's gwyddwn ddim rhagor am y gwaith hynny o ddychweliad nâ'r ddau beth hyn, sef bod i ddyn gael ei flino yn ei gydwybod am ei bechodau, ac wedi'n cael ei gysuro trwy ddatguddiad o ffafir Duw; ac fe ddaeth hynny i fod yn un arwydd o wirionedd gweithrediadau gras ynnof pan ail-edrychais arno, i mi gael fy arwain mor rhyfedd yn y tywyllwch. Yn yr holl ddatguddiedigaethau hyn a'r lleill fydd yn canlyn hyd y diwedd, yr oeddwn yn gweithredu o hyd trwy yspryd yr hwn oedd yn cwmpo arnaf, a fy meddyliau oedd yn cael eu dal yn ddiodesfol sefydlog, hyd onis byddai bob pen a math o feddyliau wedi eu gorphen, ac yna meddwl newydd a ddechreuai, ac a barhau; fel yr oeddwn i yn edrych arnynt fel cynnifer o ymddiddanion oddi wrth Duw attaf fi, mewn dull o gerydd ac argyhoeddiad. Fy meddyliau a gedwid yn brysur ac yn sefydlog ar yr ystyriaeth o'r achosion nefaf digyfrwng o'r gweithrediadau blaenllaw hynny o bechu. Datguddiad helaeth rowd i mi o fy nhrachwantau tumewnol, a pha fodd yr oedd pob rhyw chwantau yn gweithio ynnof; am ba beth y synnais i weled gyd â'r fath awydd y ceisiais gyflawni pob trachwant. Cydwybod naturiol yn wir a ddatguddia yn union weithrediadau amlwg yn erbyn gwybodaeth, megis y gwel dyn yn gynt yn y tywyllwch gadeiriau a byrddau mewn 'stafell nâ chilion a brychau: ond y

go-

goleuni a ganiattaodd CRIST yn awr i mi, sef yr argyhoeddiadau newydd yma, roddodd im' ddatguddiad o'm calon yn ei holl bechu, ac a'm dygodd i lawr i weled y tu mewn i'm holl fol, fel y dywaid *Salomon*, ac a chwiliodd y celloedd ifaf o'm calon â chanhwyllau, fel dywedodd y prophwyd. Gwelais awydd tanbaid ac annigonol fy nhrachwantau: ac ymhellach ynghylch goruchwiliaeth Duw yn y golau newydd hwn, mi gefais allan y gwahaniaeth eglur trwy brofiad o'r hyn a dderbyniais yn yr amier o'r blaen. Mi gefais o'r blaen oleuadau mawrion a chynhyrfiadau oddi wrth yr Ysryd Glân, nid yn unig at, ond yn y cyflawniad o ddyledswyddau sanctaidd, gweddi, gwrando, a'r cyffelyb, ond etto ni's cefais ddatguddiad o afradlondeb bechadurus fy nhrachwantau, yr hyn oedd y gwraidd a'r sylfaen o'm holl bechodau eraill. Fy nefosiwnau I hefyd o'r blaen oedd wahanol yn yr ystyr hyn, sef yr olwg bresennol ar fy llygredigaeth tumewdol; fel yn fy holl brofiadau o'r blaen, er fy mod yn cael cynhyrfiadau mawrion, etto yr oedd y meddyliau dirgel hyn yn cyd-redeg â hwy, na's gallfai Duw lai na derbyn y gwafanaeth cywir hwnnw ag oeddwn I yn dybied fy mod yn ei gyflawni; ac felly syrthiais i farn o haeddiant, o ba feddwl ni's gallwn gael gwared; er bod yr athrawiaeth ag oedd dderbyniol yn gyffredin yn dysgu ffordd arall. Ond yn awr pan gwelais I fy nhrachwantau a'm calon yn y dull eglur hyn, fe gwaredodd Duw fi o'r farn honno, yr hon a ddiflannodd heb ymresymmu, minnau ffeiddiais fy hun am y meddyliau o'r blaen am dano. A drwg y trachwantau hyn a welais yn gorwedd yn bennaf mewn annuwioldeb fel y ffynnon o honynt; am fy mod wedi bod yn *caru melus chwant yn swy nag yn caru Duw*: megis dywaid *Jeremi*, *Dau ddrwg a wnaeth fy mhobl, hwy a'm gadawsant I ffynnon y dyfroedd byw, ac a gloddiasant iddynt eu bunain bydewau candryll na ddalient ddwfr*. A gwelais fod y trachwantau hyn yn cael eu gwneud gennyf

genhyf mewn pethau ag oedd yn gyfreithlon hollol,
 yn cyfateb i'r ymadrodd hwnnw yn yr Ysgrythurau,
ar yr annuwiol fydd bechod : a thrwy oleu eglur o
 hynny, drygioni fy mhechod a helaethwyd yn ddir-
 fawr; canys y goleuni hwn a gyd-redodd â mi trwy
 bob rhyw weithred ag allafwn alw i'm cof, neu ed-
 rych drosti; a thrwy y moddion hyn o ddatguddiad
 o fy nhrachwantau, gwthien newydd erchyll a chwrs
 o bechod a ddatguddiwyd hefyd i mi, ag a welais I
 yn gorwedd yngwaelod fy nghalon yn godiad a
 gweithrediad i fy holl drachwantau; sef eu bod yn
 cadw fy nghalon mewn rhediad gwaftadol o annu-
 wioldeb, hynny yw, bod fy nghalon yn waftad yn
 cael ei rhwystro rhag gweithredu at Dduw mewn un
 ffordd, neu rhag cael fyth un sanctaidd ddaionus
 gynhyrriad. Ond Duw wedi myned â'i waith ym-
 laen mor belled a hyn, deallais fy mod wedi fy nar-
 ostwng tan ei law alluog ef, â pha un yn unig ac yn
 ddigyfrwng yr oeddwn I i ddelio, ac nid â fy me-
 ddyliau noeth neilltuol fy hunan. Ond Duw a
 barhaodd yn drefnus i berchennogi fy meddyliau â
 mynediad ymlaen ynghylch y peth hyn; fe'm
 gwnawd yn deimladwy o law Duw ynddo, a min-
 niau fy hun yn hollol ddioddefol: ond Duw byth
 a drymhaodd ei law arnaf, ac a wnaeth i mi ystyried
 a threiddio i mewn i wybod yr achosion cyntaf o
 gymmaint o bechu gweithredol; ac fe ofododd gar
 fy mron fel yn ateb i hynny (canys yr oedd hyn
 yn cael ei wneuthur megis ymddiddan rhwng Duw
 a mi) lygredigaeth gweithredol fy natur, a thu-
 mewmol ddrwg-sefydliad a llygriad fy holl nwydau;
 tueddiadau a gogwyddiadau fy nghalon at bob drwg,
 a gwrthinebiad i bob ysprydol ddaioni, a chymme-
 radwyaeth gyd â Duw. Fe'm argyhoeddwyd mai
 yn yr ystyr hyn yr oeddwn yn gnawd, yr hyn oedd
 i fy neall I, fel pe buasai hynny yw ddisgrifiad o
 ddyn, *Yr hyn a aned o'r cnawd fydd gnawd*. Ac
 yma gadewch im' sefyll dro, gan synnu; (megis y
 gwnes y pryd hynny) mi allaf gydmaru yr olwg
 hon

hori a gweithrediaidau fy nghalon yn codi oddi yno, fel pe buafwn yngwres yr haf yn edrych i lawr i fudreddi pydew, lle wrth olau eglur a lygad da, y gwelwn filiwnau o bethau byw yn ymlusgo ynghanol y dom drevillyd a'r pwddel aflan. Cydnariaeth Mr. *Prist* nesol oedd pan elywodd e Mr. *Chatterton* yn pregethu yr efengyl, oedd megis pe buafai yr haul yn tywynnu ar ddomen i fod fesu CRIST yn edrych arno ef. Ond fy ngolwg i ar fy nghalon i oedd i'w teimlad i ei bod hi yn hollol heb CRIST. Pa gymaint, a phia mor ddwfn yr ystyriais, fod yr holl bechodau a wnaethpwyd eriodd gan y dymion gwaetha a fu yn y byd, yn deilliaw oddi wrth lygredigaeth eu natur; neu fod y pechodau a wnaeth neb rhyw ddyn o'r un rhyw wraidd; a minnau wrth natur, pe buafai Dduw yn fy ngado i, a chilio oddi wrthyf, a fuafwn yn gwneuthur yr umrhyw, fel y buafai profedigaethau at yr umrhyw yn ymgynnyg i mi. Ond yr hyn oedd yn fy mhiso i yn ddifawr ydoedd, golwg a theimlad fod fy nghalon i yn wag o bob daioni; nad oedd ynnwyf fi, hynny yw, yn fy nghmawd i ddim da yn trig, nag oedd gymaint a mymr yn wir ysprydol ddaioni; fel y mae'r Ysgythur yn disgrifio gwir dumewnol ras, ei fod yn rhyw dda ynom ni at yr ARGLWYDD ein Dduw, uwchlaw dim o'm daioni neu'm honestwydd i ag oeddwn yn ymffroftio o hono. Canys pa beth yw yr holl ddaioni hyn i Dduw, yr hwn fydd yn unig yn dda, ac yw yr unig wir fesu o bob peth a olwir yn dda. Ond yn nesa se'm dygwyd i chwilio i mewn i ystyried pa beth ydoedd yr achos gwreiddiol yn y gwaelod o'r holl ddrygioni hyn a ragfynegwyd yn fy nghalon ac yn fy mywyd. Ac ar ol i mi fanol wrthddadlau yno fy hun, yr un lle hwnnw yn *Rhuf. v. 12.* *Trwy un dyn y daeth pechod i'r byd, a marwolaeth trwy bechod; am hynny daeth marwolaeth ar bob dyn, yn gymaint a phethu o bawb.* Amlwg oedd mai yaddo ef y pechod pawb, canys ni phechasant ynthynt, ac o honynt eu kunain yn weithredol,

redol; (*fel y rhai fydd yn marw yn fahanod*). ar ol
 cyffelybrwydd pechod *Adda*, pa dderfyniad osodwyd
 i lawr yn ofalus gan yr Apostol, i ddangos na phe-
 chafant yn weithredol o honant eu hunain, ond eu
 bod yn unig yn cael eu goblygu i mewn i'w weith-
 red ef o bechu; a bod y pechod i ba un yn ym mudi
 gyd wedi cael ein dwyn iddo yn cael ei chwyl yn
 bendant, *Anufudd-dod yr un dyn hwnnw; Canys*
trwy anufudd-dod un dyn, llawer o'i blant o feibion
dynion, a umuethpwyd yn bechaduriaid; canys y mae
anufudd-dod yn dal allan weithred o bechu, ac nid
greddf neu nattur lygredig. Hyn a barodd i mi yn
angenrheidiol i ddirnad fel hyn am dano, mai bae-
ddiant neu euogrwydd anufudd-dod yr un dyn hwn-
nw Adda a lygrodd fy holl nattur. Tan y fath am-
gyffrediaidau a'r rhai'n, fy yspyd a orweddodd mor
gryf tan argyhoeddiadau o'r gwirionedd mawr hyn,
fel pan oeddwn wedi myned i'r gwely rai oriau o'r
blaen, ac wedi'm llanw o'r myfyrdodau hyn, y co-
dais o'm gwely, ac yn wir ddifrifol cwympais ar fy
ngliniau ger bron Duw Tad holl deul'r nef; ac
o'm llwyr fodd mi gymmerais arnaf euogrwydd y
pechod hwnnw mor wirioneddol ag un o'm pechod-
au gweithredol fy hunan. Ond yn awr pan oeddwn
fel hyn yn penderfynu yn fy nghalon ynghylch fy
nattur bechadurus, i fod pob peth a wnes i yn hollol
lygredig, ac nad oeddwn ddim ond enawd fel yr
oeddwn wedi cael fy ngeni o gnawd, a bod yr holl
weithrediadau a ddaeth o honof fi i gyd yn hollol
lygredig; ac ynof fi, hynny yw, yn fy nghnawd. I
nad oedd dim da yn trigo, Rhuf. vii. Ond wrth fy-
fyrio ar, a phenderfynu y meddyliau hyn meddaf,
wrthyf fy hun, daeth i mewn im' feddyliau eraill
mewn munudyn, ac a'u gwrthwynebodd hwynt,
y rhai na ddaeth erioed o'r blaen gyd â'r fath aw-
durdod ag y daethant yn awr. Y meddyliau newydd
hyn a redodd i mewn i luddias y rhai o'r blaen, a
ddwedodd i mi anghosio fy hun, ac y gwnawn gam
â fi fy hun, i ddibennu'r cwbl yn y terfyniad hyn;
 canys

canys mi gefais gyflawnder o brosiadau fel y tybiais,
o weithrediadau gwir ras, goleuadau a chynhyfiadau
nefol yr Yspryd, ac o ffydd yng NCHRIST yn y sa-
crament, ac ar amserau eraill. Mi es yn ol i chwilio
hwyl fy yspryd hyd ond oeddwn yn dair ar ddeg
oed, fel cyn yr amser daethum i'r *university*. Mi
alwais i gof pan oeddwn ond saith mlwydd oed, fod
gan fy nhad was yr hwn a welodd ryw bechod yn-
os, am ba un ceryddodd hi yn llym, gan osod poen-
au uffern yn agor o'm blaen fel haeddiannol i mi,
fe fu greulon wrthyf, a minnau gefais fy nghynhyrfu
yn gyfattebol â meddyliau am Dduw, ac ynghylch
achosion crefydd o hynny allan. Nid oeddwn yn
wir ond yn fy mabandod, o ran fy ngwybodaeth
am crefydd, a chemysf ond meddyliau plentynaidd
ar ba rai y dechreuais adeiladu fy ngobaith: canys
yr oedd fy nghydwybod yn cael ei hagoryd i weled
fy mhechodau pan y gwnawn I yr un, ac o'r pryd
hynny allan y dechreuais alaru ac wylo am fy mhe-
chod, a thros dro i beidio a thr sefdu, ond ffeindio
yr oeddwn fy mod yn wan, ac yn cael fy ngorchfygu
eiwaith; ond mi allafwn wylo am fy mhechodau
pan na's gallafwn wylo am ddim arall: a mi yn
gwneuthur hyn yn ddiregel rhwng Duw a minnau
terfynais nad oedd e'n rhagrith: meddyliais am ef-
amp! *Hezeia*, yr *bwn a drodd ei wyneb at y pared*
at a wylodd, a phafodd y cynhyrfodd hynny Duw;
canys fe'm dygwyd i fynu i ddarllain yr Ysgrythurau
er pan oeddwn yn blentyn, ac mi gyfarfum â'r add-
ewid hynny o eiddo'm lachawdwr, *Pa beth bynnag*
a ofynnôch i'r Tad yn fy enw I, hynny fydd i chiwi:
a hyn a'm gwnaeth I yn hyderus, canys diau yr
arferwn ei enw ef am ba beth bynnag a geisfwn gan
Duw. Etto fyth ewmpo a wnawn i bechodau,
ac adnewyddu fy edifeirwch am danynt: ac mi fe-
ddyliais pa beth bynnag fydd fwy na'n natur, bod yn
rhaid mai gras yw: a phan y cawn I fy fferchiadau
mewn dull wedi eu derchafu ar bethau'r byd arall,
meddwn, hyn yw gwaith Duw, canys amser a fu

pan nad oeddwn yn cael y fath weithrediadau. Ac fel hyn y treuliais amser fy ieuengctyd ar rai prydiau, ond Duw oedd i mi fel ymdeithydd a ddeuai i mewn, ac arosai tros nos; ac a'm gwnai yn grefyddol tros ryw iafau, ac yna a ymadawai â mi. Fel darfu i'r Yspryd Glân symmud ar wyneb y dyfroedd yn y greadigaeth, gan ddal a chynnal y *chaos* a grewyd, felly mae ef yn gwneuthur yng nghalonau dynion naturiol, tyft o hynny y cynhyrfaeau fydd ynddynt ar rai amserau. Ar rew mawr chwi gewch weled lle mae'r haul yn tywynnu yn ei grym, y ia ddi-fera, yr eira dodd, a'r ddaearia â yn domlyd; ond nid yw hyn ond dadleithyn neilltuol yn unig, lle mae'r haul yn ymddangos yw, ac nid o bob peth ag a rewodd. Felly y bu am yr argraphiadau ysgafn a'r gweithrediadau gwanllyd hyn, fy nghalon a dyfodd mor rhyfygus, fel y tybiais fy hun nid yn unig wedi cael gras, ond mwy gras nâ'm cyfsefyfaid, nag un o drigolion y dref ag wyddwn i am dano, a hyn oll yn yr amser ag oeddwn yn blentyn ysgol, cyn erioed i mi ddyfod i'r *university*. Mi droais yn ol fel hyn i holi fy mywyd o 7 mlwydd hyd 12 oed, i chwilio am ryw obaith oddi wrth ddyddiau fy ieuengctyd; ond cyn im' gyrraedd 13 mi dderbyniwyd i'r *college*, ac yn fuan yr oedd odfa o sacrament swpper yr *ARGLWYDD* wedi ei happwyntio i gael ei gweini yno yn gyhoeddus, a phob un o'r *class* ag yr oeddwn i yn awr ynddo oedd wedi ei dderbyn i'r ordinhâd hon, a chywilydd oedd arnaf finau i fyned allan o'r capel fy hun yn unig heb dderbyn, ac felly mi anturiais i wthio fy hun i mewn gyd â'r lleill: mi osedais fy hunan i'r parottoad mwya ag oedd bosibl i mi wneuthur, trwy edifarhau a holi fy hun, a thrwy fyfyrnodau ar ddioddefaint *CHRIST*, y rhai a ryfygais i'w cymhwysu attaf fy hun, gyd â llawer o ddiolchgarwch i *DŴW*. A'r hyn yn awr hysyd a fywioccaodd ac annogodd fy nuwioledeb oedd fod yn aros etto yn y *college* chwech o *dutors* ardderchog ag oedd yn proffesu crefydd ar ol y ffordd fanolaf,

ag elwid y pryd hynny *Puritanod*. Héblaw hynny y dref oedd y pryd hynny wedi ei llanw o chwedleua am awdurdod gweinidogaeth Mr. *Perkins*, etto yn newydd ynghof y rhan fwyaf o'r bobl; y *fellows* puritanaidd hyn o'r *college* hwnnw oedd ganddynt amryw *pupils* ag oedd yn dduwiol, a minnau ddeliais fanwl sulw arnynt hwy a'u ffyrdd. Cefais y fantais hefyd o gael catecism *Urfin*, yr hwn oedd yn cynnwys crynodeb enwog o'r holl athrawiaethau union-gred, a *fellows* puritanaidd y *college* a'i hesponiafant ef i'w *pupils* bob nos Sadwrn, gyd â gweddiau *Chambers*. Ar yr achos hyn daethum i adnabod y llyfr hwn; ac erbyn amser y sacrament rhagddywededig mi holais fy hun wrtho, ac mi gefais ar ol fy nhyb i bob peth yn y llyfr hwn ac yn fy nghalon I yn cyttuno at fy ngwneud yn barod. Ac fel yr oeddwn I yn cynnyddu i fynu, fwn yr holl wrthddadlau *Arminiaidd* yn *synod Dort*, ac amryw farnau o'r gwrthddadlau hynny ddechreuodd fod yn chwedl pawb a'u hymmofyniad, a pherchennogi fy nghlustiau innau hefyd. Yr hyn oeddwn I yn dal sulw arno ynghylch fy nghrefydd oedd, fod y *fellows* duwiol hymny a'u *pupils* ieuangaf ag oedd yn dduwiol yn dal yn ddisgl wrth ymarferiadau manwl crefydd a'i hegwyddorion, heb syrthio ymaith nac oeri hyd ag yr oeddwn I yn deall: mi fernaist eu bod hwy yn iawn am achosion crefydd, a'r *Arminiaid* ar wyl, y rhai oedd yn dal syrthiad ymaith; ac yn wir mi berchais mor belled farnau y rhai union-gred, y rhai fydd yn erbyn galla yr ewyllys rhydd, ac etholedigaeth gras, fel darfu i mi mor belled farnu fy hunan ag y drwgdybiais na feddwn ar ras, o achos mor fynych y syrthiais ymaith; am ba beth ni's gwyddwn am un rheswm mwy tebygol nad oedd yr hyn oedd gennyf yn wir ras na hyn, fy mod yn waitadol ar ol sacrament yn syrthio i esgeulustra dyledswyddau, a bywyd pechadurus, yr hyn nad oedd y gwyr ieuangc hynny ag oedd o flaen fy llygaid I yn ei wneuthur. Ond yr hyn wafanaethodd yn

bennaf i'm hargyhoeddi I oedd, siampl awdurdodol ddisigl un o'r *fellows* duwiol hynny yn y *college*, Mr. *Bentley*, yr hwn oedd wr addfwyn, diniwaid o yspryd, ac yn broffeswr enwog o grefydd yn y manolrwydd mwyaf; proffes pa un oedd yn cael ei bywiocau yn rhagor trwy hyn, ei fod e'n byw mewn ofn gwaftadol o farw, wedi cael dwy *ffit* o *Apoplecsi*, ac a'i gwnaeth ef fel yn farw, ac yn feunyddiol yn disgwyl am y drydydd. Mi ddeliais fwy o sulw ar, ac a berchais fwy ar y gwr duwiol gwynfydedig hwn nâ nieb arall ond Mr. *Price*. Cof genyf pan deurn i'r gweddïau, yr oeddwn arferol o gael yn gyffredin gynhyrïadau mawr ar fy ferchiadau, a'm hysprydoedd naturiol yn cael eu dyrchafu i ryw fath o wres cariad uwchlaw i'w draethu, ac felly parhais mewn defosiwn dirgel tros wyth wythnos wedi'n; etto fyth nid oedd yr holl argraphiadau ond megis gwlith boreuol, a hwy a ddaethant i ddim, ac mi rois heibio yn hollol weddio yn ddirgel, nac ymarfer ag un ddyledswydd arall; ac felly fy holl grefydd I yn fuan a gollwyd ac a ddaeth i ddim. Ond drachefn pan deuai amser sacrament nesa, mi adnewyddais yr ymarferiadau o'r blaen, ac yno tyfais i gariad at ysgolheigion y *college*, cystal y *fellows* ag eraill, a dechreuais bara yn fwy sefydlog mewn dyledswyddau tros amser hwy gyd â'u gilydd: mi adewais fyned i St. *Maries*, eglwys yr *university*, lle yr oedd yr holl bregethau ag oedd yn llawn blodau doethineb, araith giwraint, a throion doethineb y cnawd, yr hyn oedd yn llanw yr oes honno: dysgedigion doethineb ddynol y dyddiau hynny oedd yn ymorchestfu un am flaenori y llall: ond y gwaith oedd yn pwyso arnaf fi am y sacrament nesa a'm tynnodd I gymmaint oddi wrth y rhai'n, fel tros wythnos gyfan yr aethum gyd â'r *Puritanod* i'r *college* hwnnw i wrando Dr. *Sibbs*, pregethiad pa un oedd eglur a iachus; ac er mwyn defnyddio fy amser yn well cyn i'r bregeth ddechrau, mi ddygais gyd â mi i'r eglwys *Institutions Calvin*, ac a gefais lawer iawn

iawn o hoffder a melusdra yn y difinyddiaeth hynny. Yn yr wythnosau hynny mi gedwais yn ddyfal at weddi ddirgel, gan alw i gof felusdra y drefn hon o wyth wythnos yn yr ymarferiadau hynny: gan wneuthur fy hunan yn fwy cydnabyddus o wyr ieu- ainge y *college* ag oedd yn dal yn sefydlog yn eu proffes. O pa fodd yr hiraethais am dderbyn y sa- crament nesa! ymha un yr oeddwn yn gobeithio y byddai i gorph a gwaed CRIST wedi ei dderbyn gen- nyf gyd â pharottoad dyledus, yr hyn oeddwn i yn ymgnio ei wneuthur hyd eithaf fy ngallu, i'm ca- darnhau yn y ffordd a ddechreuais, ac i barhau yn- ddi cyhyd, a fy nerthu tros byth rhag cwympo i'r unrhyw ffordd i garu pregethau yn llawn o fiodau ysgolheigiaeth. Mi aethum i'r capel, fel y dywedais o'r blaen, i'r sacrament, ac ni's disgwyliais lai nâ'i dderbyn, ond yn y funud ag yr oedd cymmunwyr yn codi i fyned wrth railau yr allor, darfu i fy *nhutor* ddanfôn attaf i beri im' fyned allan, a pheidio â'i dderbyn, yr hyn gennadwri a dderbyniais gyd ag eitha gofid a thristwch calon; ond gan mai fy *nhutor* oedd, mi ufuddhais iddo. Ond ar y fionmedigaeth hyn, fe'm terfysgwyd felly, fel y rhoddais heibio weddi ddirgel tros yr wythnos gynta ar ol hyn, ac o'r diwedd yn hollol: ac o hynny allan aethum i St. *Maries*, lle yr oedd y pregethau areithgar a gwalch- aidd i'w cael; ac er na syrthiais erioed i'r pechodau cyffredin o *odineb* a *meddwod*, i ba rai y cefais ddi- gon o brofedigaethau ac odfeun, etto dychwelais i drachwantau a phleferau o bechu, ac yn enwedigol i awydd clod a gogoniant, gan ymlid ar ol y tra- chwantau hynny â fy holl enaid. Er nas rhodiais mewn ffyrdd halogedig yn erbyn crefydd, etto rhod-iais mewn rhyw is ffyrdd o elyniaeth yn erbyn dyn- ion da a phethau da, gan benderfynu pregethu yn erbyn y rhei'nny yn *Lyn*, sef y *Puritanod*, ac i gym- meryd ochr yr holl dre' yn eu herbyn hwynt, yr hyn oedd fy yspryd drygionus i yn rhy barod iddo. Fe ddaeth pethau i hyn yn y diwedd, sef os rhoddai

Duw

Duw i mi y pleſer a ddymunais, yr anrhydedd a'r dyrchafiad ag oeddwn I yn ganlyn at ei ol, a pheidio a'm damnio I yn y diwedd, cadwed ef ei neſoedd iddo ei hun; ac mi feddyliais hyn yn fynych wrthyf fy hun, maent yn chwedleua am y pregethau *puritanaidd* awdurdodol, ond byddai lawen gennyf weled y dyn ag allai derfysgu fy nghydwybod. Ond ar ol hyn i gyd pan darfu i Duw nawr trwy wir waith gras i'm hollol gyfnewid I atto ei hun, datguddiwyd i mi yn ddigonol trwy ddwys yſtyriaeth ar y troion a ddywedpwyd uchod wagedd fy nghrefydd o'r blaen. A diffyg gwraidd i fy neſofiwnau chwanegodd hefyd at wneud y peth yn amlwg: canys Duw a gamiattaodd i mi oleuni newydd ymhellach i waelodion fy nghalon, i weled yn glir yr hunan-gariad a'r hunan-dwyll hynny ag oedd yn cael eu gweithredu trwy annogaethau'r gair mor belled ag y cyrhaeddant, ond nid oeddent ond gwreiddau i'r blodau hardd hynny ag oeddwn I yn ei alw gras: ac nid oedd raid i mi wrth un Yſgrythur arall ond honno yn y ddammeg, *Marc iv. 5, 6.* ynghyd â fy nghalon fy hun yn dyſt o hynny: *A pheth a ddiſgynnodd ar greigle, lle ni chafodd ſawr ddaear; ac fe eginodd yn ſuan, am nad oedd iddo ddyfnder daear: ond pan cododd yr haul eſe a beithwyd; ac am nad oedd gwreiddyn iddo, eſe a wytwodd.* A chyd â'r un awel oer hyn darfu i flodeuyn fy holl ddeſofiwnau I o'r blaen ddiſlannu, a dyfod i ddim, o ddiffyg ireidd-dra yn fy nghalon I i'w maethu hwynt. Wrth yr olwg ar yr holl ganghennau hyn o bechu ag oeddwn I yn gorwedd tanynt, yr oeddwn wedi fy amgylchu a fy nghauad i fynu heb wel-ed un ffordd i ddiange: ond hefyd gyd â'r olwg o'r holl ddrwg hyn, uffern agorodd ei ſafn arnaf, gan fygwth fy nifa a'm diſtrywio; ac yna mi ddechreuais hefyd yſtyried y tragwyddoldeb o amſer ag oedd raid i mi fyned trwyddo yn y cyflwr hwn; ei fod tros byth bythoedd. Ac er fy mod I tan y iau drom hon wedi fy rhwymo drosodd i'r meddyliau yma,

etto

etto Duw a'm cadwodd I rhag angerdd ei did, a rhag iddo drywanu fy enaid ol a gwrthol: fel er i mi gael argyhoeddiadau cryf a sylweddol o ddigofaint Duw yn taros arnaf fel yr oeddyn mewn cyflwr o anghredinaeth, etto ni's dioddefodd fy enaid ddychrynfau yr ffollallubg, er fy mod I yn rhwym megis draed a dwylo, yn ymdrybaeddu tan faich euogwydd digofain Duw, neu yn rhwym i gyfiawn farn yr **ARGLWYDD**. Pa hyd y bu fy enaid yn gorwedd wedi ei lanw â'r meddyliau hyn, ni's gwn i ni iawn, ond nid llawer o oriau cyn i Dduw, yr hwn ar ol ein hadgenhedllad fydd mor ffyddlon a choffa dwrus o'i air, fel gair ei addewid, fel na's dioddef ef i'n gael ein tentio uchlaw ein gallu, ond gyd â'r dematafwn a rydd de i ddibangyd, fel y bam abl i'w dioddef hi: a qhan ei fod ef yn ein caru ni â'r un cariad fel yr ydym ei anwyl etholedigion ei hun, nid yw yn fynych yn dioddef dychrynfau destrywiol i orphwys yn hir arnom, ond allan o'r un ffyddlondeb a thofion tu ag attom fydd yn ffindio *ffordd o ddibangfa*. Nid wyf yn farad yn awr am dematafwnau, ond am argyhoeddiadau cyfiawn y rhai mae llawer o'r fath enidiau yn eu cael o flaen eu gwaith yn credu. Gwelwch yr hyn mae Duw yn ddweud yn *Exec. xvi.* am holl gorph ei eglwys etholedig; gan gydmaru ei chyflwr i blentyn wedi ei eni yn farw, a'i orchuddio drosto â gwaed, fel daeth allan o'r groth, *ei fogaib heb dorn, na'i olchi mewn dufr*, ond yn y cyflwr hyn yn cael ei dafu allan i *faes agored*, fel plentyn marw i blith belaneddau meirwon: ac am hynny pan ddywedir i Dduw gymmeryd trugaredd arno, eto a ddywedodd wrtho, *Bydd fyw*; yr hyn fy'n cynnwys ei fod wedi marw. Yn y cyflwr hyn yr dda fy enaid I yn farw mewn pechodau a chamweddau o fy ngenedigaeith, ac oddi yno yn para hyd y dydd hwnnw, ynghyd â'r crug hynny o bechedau gweithredol ag oedd yn ferw wastadol yn codi i fynu o'r gwaelodion hynny o bechod gwreiddiol. Ac nid oedd un llygad a drugarhai wrthyf, nac allasai fy nghyn-

nghlynnorthwyo, ond fel daffa i Dduw yno yn *Ex.*
xvi. yn *ddisymmrwth*, canys fe ddywedir fel gair *dis-*
symmrwth, cystal a gair taer difrifol, am hynny fe
 ddyblir ddwywaith, *ie. mi ddywedais wrthyf, Bydd*
fyw: felly Duw welodd fod yn dda yn *ddisymmrwth*,
 ac fel mewn munud i gyfnewid holl drefn ei oruch-
 wiliaeth gyntaf tu ag attaf, ac a ddywedodd ain, ac
 wrth fy enaid, *Bydd fyw*, *ie. dywedodd Duw wrth-*
yf meddaf Bydd fyw: ac fel y creodd ef y byd a'r
 holl ddefnyddiau o bob peth trwy ei air, felly y cre-
 odd, ac y dododd fywyd newydd ac yspryd yn fy
 enaid, a'r fath gyfnewidiad bedd ryfedd i mi. Gair
 yr addewid yr hwn adawodd ef i gwmpo i fy nghalon,
 a'r hwn megis a sifalodd ef yn araf i mewn i'm he-
 naid oedd, fel pan bo dyn yn llafaru o bell, mae ei
 fŵn ef yn ddistaw fain, etto yn fŵn ficer, neu fel
 gosododd un allan bregethiad yr Efengyl gan yr Ap-
 ostolion; *I Dduw sifal ei efengyl allan o Seion, ac*
i'w fŵn hi fyned tros wynneb yr holl ddatar: felly yr
 hyn a lasarodd Duw wrth fy enaid, *er nad oedd ond*
llais distaw, etto fe wnaeth fŵn trwy fy holl galon,
 a llanwodd ac a berchennogodd holl rannau fy enaid.
 Duw a'm cymmerodd I yn neilltuol, ac a lasarodd
 megis yn ddirgel wrthyf, *Dychwel di yn awr attaf fi,*
ac mi faddeuaf dy holl bechodau byddent mor amled ag
y bont, megis y maddeuaf I i fy ngwas Paul, *ac mi*
a'th ymchwelaf attaf i fy hun megis y gwnes I a Mr.
Prise, yr hwn oedd y dychwelwr mwy hynod, a'r
 esampl mwy godidog o grefydd yng Nghambridge.
 Y sifal hyn o eiddo Duw wrthyf, ymhenn blwyddyn
 wedi'n a adroddais I yn bendant wrth Mr. *Prise*, ac
 wedi hynny mi hail-adroddais wrth eraill; ni's gwn
 pa mor fynych; canys glynodd fyth yn fy meddwl.
 Samplau wedi eu gosod o'n blaen gan Dduw fydd
 yn rhoi i ni obaith, ac maent wedi eu sgrifennu er
 ein mwyn ni, *Rhuf. xv. 4.* Canys pa bethau bynnag
 a sgrifennwyd o'r blaen, er addysg i ni y sgrifennwyd
 hwynt; fel trwy addysgo a diddanwech yr Ysgrythurau,
 y gallem ni gael gobaith; i Dduw faddeu i'r cyfryw
 ddyn

ddyn yn cyfryw gyflwr, fydd yn fynych yn chael ei ddwyn adref i ddyn arall yn yr unrhwy gyflwr; ac mae megis yn cynnwys dirgel addewid y gwna Duw felly â mi, medd yr enaid fo yn yr un cyflwr. Yn awr am esampyl *Paul* yr oedd hi yn llawn; ac yn bwrpasol i'r diben hynny y dalodd Duw hi allan i fi, mi ystyriais ynosi fy hun helaethrwydd fy mhardwn; ei fod yn cynnwys pob math o bechodau o'r natur uwcharymha rai y rhodiodd *Paul*, fel y bu ef ymron ar sin pechul yn erbyn yr Ysryd Glân. Duw a lasarodd ya ddirgel wrthyf fi byddai iddo fy mhardyno *I am fy hall bechodau*; er eu maintioli o ran eondra, calon-galedwch, ac echryslondeb pechu, fel y pardynodd ef *Paul*. Y cadarnhad a gefais i famu fod y llais hyn oddi wrth Duw yn ddigyfrwng oedd; 1. Mi ystyriais ddull a chyflwr fy ysryd o'r blaen; i mi glywed y lleferydd tumewnol hyn pan oedd fy nghalon yn sefydledig ac yn ddiysgog mewn barn wrthwyneb amdanaf fy hunan; nid yn unig fy mod yn euog o'r pechodau hynny, ac fy mod wedi paralythynt hyd y pryd hynny; ond fy mod hefyd mewn cyflwr colledig heb un feddyginiaeth; ac mewn pryd yr oedd Duw wedi gosod canad arnaf fel carcharwr uffern; y pryd hyn meddaf daeth Duw i mewn i mi â'r argraphiadau a'r ymgysfiediaid hysryd hyn megis mewn munudyn, yn llwyr wrthwyneb i'r hyn oedd gennyf o'r blaen; a hwy a ddaethant mor ddwfn ac mor wreiddiol yn fy nghalon fel yr wyf yn ei cofio byth mwy. 2. Gair oedd yn ei lawn bryd, fel yr hyn a lasarodd Duw wrth *Abraham* tad y ffyddloniaid, a'r hyn a redodd yn ddiareb ymhlith yr *Iuddewon*, ym mydd yr *Arglwydd y gwelir*, neu *parattoa Duw*; yr hyn maent hwy yn gymhwyso at feddyginiaeth ddigyfrwng ag mae Duw yn ei arferyd i roi allan ei dofturi at ddyn mewn cyfyngder a chulni, na's gall neb ond ef ei hun ei rhoi iddo. Gair yw ag fydd yn addas at y fath achos, ac yn neilltuol at gyflwr y person; gair ag oedd yn *fuan* ac yn *ddisymwth*, ac yn atfal pob osnau gwrthwyneb oedd;

oedd; gair oedd mewn pryd, fy fath ag mas. O'r is-
 ei hun yn ei lasaru wrth eneidiau cyfuddiedig, *Eph. b.*
 3. Yr hyn a lasarwyd wrthyf nid oedd yn ddychym-
 myg ddusylfaen, ond pur air Duw, yn rhwng yw syl-
 faen fydd a gobaith; rhodd addewid archyflawniad
 o hono o faddeuant *Paul* o'r pethodau mwyaf gref-
 synus, ag a ddarfu i un dyolwelwr, erioed ei wneuthur
 ag fu gadwedig; canys efe oedd bennaf o bechladur-
 iaid, fel y dywaid, efe ei hun o'r instans hyn rodd-
 wyd o'm blaen. I fel y fwy berthynafol i'm chachos
 ag allafwn ffeindio mewn un man arall yn llyfr Duw.
 4. Wrth ystyried y canlyniadau a'r effeithiau gan-
 lynodd; i arddor Duw i lasaru wrthyf yr oeddwn
 wedi fy mherswado yn obeithlon ei fod o'r Duw,
 cyflawnwyd y pethau a lasarodd Duw am danynt.
 Yn gyntaf mi ffeindiais fy enaid a'i holl gynhoddau
 fel mewn munud wedi eu hollol gyfinewid yn y trefn-
 iadau o honynt; yn gymmwys fel y mae ein disti-
 nyddion ni ein hunain yn gofod allan yn eu traeth-
 iadau am ddull dychweliad yn yr effaith o hono.
 Yn ail, mi ffeindiais o'r unrhyw amfer weithred oedd
 y diafol yn ymddattod yn fy nghalon mewn dull ar-
 bennig, fy neall yn cael ei oleuo, fy ewyllys yn toddi,
 ac yn tyneru, ac o fod yn gairreg yn cael ei gwneud o
 gig, wedi ei thymmeru i dderbyn, a'i thymmeru i
 droi at Duw. Ac yn drydydd, mi deimlais fy
 yspryd wedi ei wisgo â natur newydd yn naturiol yn
 ty nhueddu at dda; lle yr oedd hi o'r blaen yn unig
 yn tueddu at ddrwg. Mi ffeindiais, nid yr unig
 cynhyrifiadau da oddi wrth Yspryd Duw, (fel yr oedd
 ef yn gweled bod yn dda i fy nghynhyrfu o'r blaen a
 ffrydiau a thonnau o serchiadau; y rhai sy'n fuan yn
 distannu, neu gynhyrifiadau o fy ysprydoedd naturiol
 i lawenydd pan y cyflawnwn. I ddylediwyddau sanct-
 aidd) ond mi ffeindiais egwyddor dumewniol o wrth-
 wynebiad i, a chafineto ar bob pethod dumewniol, fel
 darfu i'm benderfynw yno ffy hun fod y gwaith ne-
 wydd hyn yr unrhyw o'm natur sanctaidd a delw
 Duw a'r un sonier yn *Eph. iv. 23, 24.* ac yn enwedig
 yn

yn y Col. iii. 10. yr un dymmer hon ar y cyntaf a'm
 cyfurodd I, im' ffeindio dau wrthwyneb egwyddor-
 ion, Yr Yspryd yn erbyn y cnawd, a'r cnawd yn erbyn
 yr Yspryd: ac mi welais yn oletu y gwahaniaeth oedd
 rhwng y gwrthwynebiad ag y mae cydwybod yn ei
 wneuthur yn erbyn chwant, a'r hyn mae yr Yspryd
 yn ei wneud, hynny yw, gwaith newydd gras yn ei
 wneuthur yn erbyn y cnawd. Fod yr Yspryd nid
 yn unig yn gwrth-ddywedyd ac yn ceryddu, ond yn
 gwneuthur gwrthwynebiad naturiol sylweddol, fel y
 mae'r tân yn gwneud i'r dwfr; fel yr oedd yr yspryd
 yn chwantu mor wirioneddol yn erbyn gweithred-
 oedd y cnawd, ag oedd y cnawd yn erbyn yr yspryd.
 A'r gwahaniaeth hyn a ffeindiais I nid trwy ddarlenn
 neu glywaid neb yn llafaru am dano, canys gallaf
 ddweud am yr ymladdfa hon ei bod hi yn perthyn
 yn neilltuol i ddyn wedi cael ei ail eni. Nid yw yn
 Nuw na CHRIST, y rhai y'nt gyflawn o sancteidd-
 rwydd; nid yw yn y diaflaid, canys pechod ydynt
 hwy i gyd; nid yw yn yr annuwiolion, canys nid
 oes gras ynthynt hwy i ymdrech â'u llygredigaeth
 yn y fath ffordd. Yn drydydd, y canlyniad o'r hyn
 a ddigwyddodd yn fy nghalon oedd troedigaeth
 weithredol oddi wrth bob pechodau gwybodus, a
 derbyniad o wirionedd pob duwioldeb, a'r egwyddor-
 ion o honi mor belled ag y derbyniais I hwy o air
 Duw, a'r esamplau gorau o ddynion duwiol ag bues
 I byw gyd â hwynt: ac yn gyffredin mi gymmerais
 y drefn hon trwy gyfarwyddiad Duw a'i gymmorth,
 fel i edrych yn ol ar fy nghyflwr pechadurus, gan
 wneud cyfri byr o fy holl bechodau a'm trachwantau
 pennaf; ac mi ffeindiais eu bod hwy yn caru melus-
 chwant yn fwy na charu Duw; dibenion llygredig,
 yn enwedig gwag-ogoniant a chlod ysgolheigiaeth,
 yr hyn a ymofynais I am dano â fy holl enaid: a
 Duw a welodd fod yn dda i'm cyfarwyddo I i gadw
 gogwyddiad tywir at ei ogoniant fel rheol o fy holl
 feddyliau tumewhol, geiriau, gweithredoedd, dy-
 muniadau, a dibenion pa beth bynnag. Ac yn hyn
 C gwelodd

gweledd Duw fod yn dda i'm cyfarwyddo a'm cyn-
northwyo i ystyried pob rhyw o weithrediadau yr es
trwyddyt yn fy mywyd yn wahanol bob yn un ag
un mewn trefn, ond yn bennaf y rhai mwyaf o
honynt. Ac yma yn y lle cyntaf yr ystyriais, beth
oedd amcan fy studies, y rhai treuliais fy holl amser
arnynt. Ac wedi fy nghyswyno gan fy rhieni i
waith y weinidogaeth, mi ystyriais beth ydoedd ag
oedd yn gwasanaethu orau at ogoniant Duw yn yr
achos hyn; a hynny a drodd holl ddychymmygion
ac amcanion fy nghalon hyd yma, y rhai oedd fwya
anwyl gennyf o bob peth; mor anwyl fel yn ddiau
buasai well gennyf fod heb gael bywyd na ffeiddio
y dyrchafiad hynny ag oeddwn o'r blaen yn amcanu
atto. Yr oedd yr *unifersiti* yn y dyddiau hyn, fel
y dywedais eisioes, yn tueddu yn ei phregethau i
ffraethder gwag-ogoneddus, ymha beth yr oedd y
doethion oll yn ymorchestu am ragori un ar y llall:
a'r hyn oeddwn i fwya awyddus yn fy nychymmyg
ynfyd i gyrraedd iddo oedd gallu pregethu o ran y
dull o hono yn y ffordd yr oedd Dr. *Senhouse* yn
rhagori ar bob dynion eraill. A'i bregethau ef oedd
rhyw gymmysg mwya godidog o bob math o flodau
dysgeidiaeth ag ellid ffeindio yn neb o'r teldau, pry-
dyddion, historiwyd, cyffelybiaethau, neu unrhyw
beth ag fo ciwreinrwydd ymadrodd ynddo: ei ffordd
ef ofodais i fynu yn fy meddyliau megis yn batrwn
o fy mlaen i'w ganlyn hyd y gallwn, ac i ddarllain
y fath lyfrau a rhai'n rhoddais fy holl amser hyd
onis deun yn abl i bregethu. Ond ffordd o bre-
gethu Dr. *Senhouse* gafodd glwyf marwol yn fuan
trwy i Dr. *Preston* ei wrthwynebu ef, a gosod allan
nad oedd ei ffordd ef ond peth gwag anadeiladol.
Mi glywais un waith ei bregethau ef ar yr achos
hynny pan oeddwn heb fy adgenhedlu, ond methu
iddynt fy nghynhyrfu i gyfnewid fy studies, ac ni
allasai y byd ei wneuthur, na'r holl angylion a dyn-
ion; ond yn awr fy nghalon ar fy nhroedigaeth fel
hyn at Dduw a gosodad ei ogoniant ef fel diben
pen-

pennaf o fy holl weithrediadau a'm ffyrdd a ddan-
 gosodd i mi yn fuan anfuddioldeb y fath amcan; ac
 mi ddaethum i'r egwyddor sefydledig hon, y byddwn
 i bregethu yn hollot ac yn drwyadl eiriau iachus union-
 gred; heb un awydd o gyrraedd at fiodau doethineb
 ddynol a gwag-ffraethineb ymadrodd. Ac o'r diwedd
 yr amcan hyn o ddoethineb y cnawd a gwag-egon-
 iant a ddarfu am dano yn hollol yn fy nghalon; ac
 mi adewais y cwbl, ac a barhais yn y bwriad a'r
 ymarferiad hyn er's trugain mlynedd; ac ni's cefais
 gymmaint a'm temtio i osod i mewn un o'm blodau
 gwiwedig fy hun ag a gefglais, ac oeddwn yn eu cyf-
 rif yn fwy na'r perlau; ac ni's cynnygalant eu hun-
 ain i fy nghof to ag at eu dwyn i mewn i bregeth
 hyd y dydd hwn: ond mi bregethais yr hyn oedd-
 wn yn ei dybied i fod yn wir adeiladol, naill ai er
 dychwelyd eneidiau, neu i'w hadeiladu hwy i fynu
 i fywyd tragwyddol: fel wyf yn rhydd i broffesu
 egwyddor fawr Dr. *Preston* ar oftyngeiddrwydd. O
 bob peth arall fy meistr bechod a wanhawd. Mi
 ddelaais sulw ar y gwaith hyn o eiddo Duw ar fy
 enaid; nad oedd dim cymhelliad neu drais ynddo,
 ond yr oeddwn yn cael fy nwyn ymlaen gyd â'r me-
 ddwl mwya parod ac ewyllysgar, a'r hyn oeddwn yn
 ei wneuthur oedd yr hyn oeddwn yn ewyllysio i
 wneuthur. Mi ymadewais â fy mhêchodau gyd â y
 rhydd-did mwya, ag oedd o'r blaen mor anwyl i mi
 a chanwyll fy llygad, ie, a fy einioes; a resolfais
 na's dychwelwn iddynt byth mwy. A'r hyn a wnes
 oedd o fy ewyllysfael rhydd fy hun; mi ystyriais pa
 beth a wnes, ac a gyfrifais ynof fy hun pa beth a
 gostiau i mi wneud y cyfnewidiad mawr hyn. Mi
 ystyriais farn y byd am burdeb a sancteiddrwydd a
 rhodiad yn addas iddynt. Ac er i mi ystyried dull
 a meddwl y byd am ffyrdd un ag fyddai yn gywir
 d dychwelwr at Duw, etto ni rwystrodd hyn ddim
 o honof oll. Yichwyn ag oedd yn fy nryfu yn y
 dyfroedd hynny, mi nosiais ac a dorrais trwyddynt
 gyd â'r fath esmwythder ag y torrodd *Samson* ei wdyn

irion; canys fe'm gwnawd I yn ddeiliad ac yn
 gaeth-was i rwymad arall, y fath ag y mae *Paul* yn
 ddweud am dano, pan dwed iddo *fynd yn rhwym yn*
yr Yspryd i Jerusalem; mi ddywedais ynof fy hun
 am fy holl hen gwmpniaethau, *Pa ham y torrwyd*
fy nghalon? nid wyf boddlon i'm rhwyma yn unig,
 ond i roi i synu fy mywyd hefyd, felly fel y gallwyf
 wasanaethu Duw gyd â llawenydd yn y ffyrdd yma.
 Mi a ymadewais â fy holl chwantau, nid fel gwraig
 Lot, yn chweanychu edrych yn ol ar yr hyn a ym-
 adewais I ag ef, ond ymadewais â hwynt â fy holl
 enaid, a fy holl ddymuniadau i beidio troi yn ol
 drachefn i'r mwynhad o un chwant; ac mi ddaflais
 i lawr yr holl ddychymmygion plantynaid hynny o
 gyrraedd i fywioliaethau [*preferences*] yr hyn oedd
 yr ysgolheigion yn gyffredin am gyrraedd atto. Yr
 holl bethau hyn a gwmpodd, ac megis bwrlwmmau
 ar y dwfr a dorrasant ac a ddiplannasant i'r awyr;
 a'r pethau hynny ag a gyfrifais I i mi yn ddychmygion
 pennaf, a phob uchder ag sy yn ymgodi yn erbyn gwy-
 bodaeth Duw, a gaethiwyd i usudd-dod Crist, 2 Cor.
 x. 5. Ac fe'm dygwyd yn fy meddyliau fy hun i
 fod yn foddlon i'r cyflwr gwaelaf tros fy holl fywyd,
 os gallwn felly dreulio fy amser gyd ag uniondeb a
 phurdeb tu ag at Duw. Ac mi gymmerais fy
 nghennad tros fy holl fywyd oddi wrth bob dyr-
 chafiad eglwysig; ac er fy mod I wedi'n yn *resident*
 o *Magdalen College* yn *Cambridge*, fy unig annog-
 aeth i hynny oedd o waelod fy nghalon cael odfa deg
 o wneud da yn fy ngweinidogaeth i'r *university*; ac
 fel bai yn fy ngallu i ddwyn i mewn wyr ieuange ac
 fai yn dduwiol, *fellows* a *students* ag a wasanaethai
 Duw yn y weinidogaeth mewn amser i ddyfod.
 Ac ar ol y rhai oedd yn dduwiol yr oeddwn I yn
 ymosyn, ac yn chwilio a pharchu y rheiny yr
 oeddwn pan cawn asael ynthynt fel y perllau mwya-
 dymunol: a phan methwn ffeindio y rhai'n, yr
 oedd yn gyftudd nid bychan i mi: ond hyn oedd
 fy nymuniadau a'm hymegniadau, fel y mae fy
 nghalon

nghalon a'm cydwybod yn dwyn tyfiolaeth i mi, er
i mi ddyfod yn fyrr a chael fy siommi yn rhai per-
sonau neilltuol. Ond y briodoledd enwocaf o fy
nhroedigaeth I at Dduw oedd hyn, fod gogoniant
y Duw mawr wedi ei ofod i fynu yn fy nghalon fel
yr unig reol o bob amrywiol weithrediad o ffydd a
duwioldeb ag y troais I atto; ac o bob arwyddion
uniondeb nid oes un, ac ni's gall un fod yn eglurach
nâ hon, a thyst o hynny yw geiriau ein Iachawdwr,
*Ioan viii. 18. Yr hwn sy'n ceisio gogoniant yr hwn a'i
banfonodd ef, hwnnw fydd eirwir, ac anghyfiawnder
nid oes ynddo ef.* CRIST a lasarodd hyn am dano ei
hun, yr hwn yw y gwirionedd ei hun, ac mae ef yn
llafaru am dano ei hun, o'i brofiad ei hun, o'r hyn
a wnaeth ef yr hwn yw'r gwirionedd ei hun; a go-
goniant Duw yw Duw ei hun, yr hwn sy'n gwneud
y cwbl er ei fwyn ei hun: am hynny yr hwn sy'n
gweithredu fel hyn yn bennaf i Dduw uwch pob
dibenion eraill, fydd raid ei fod yn wir gyfiawn.
Ni's gall un dyn dynnu hynny allan o'i galon yr
hyn nid yw ynddi: yn awr nid oes un wrychionen
o ogoniant Duw yn y dyn annychweledig, ac am
hynny ni's gellir ei dynnu allan o honi, na ellir y
wrychionen leiaf. Cymmerwch fflint a tharewch hi
yn erbyn dŵr neu haiarn, ac fe ddaw allan wrychion;
ond os cymmerwch ddernyn o ia bydded gymmaint
ag y bo, a tharewch ef yn erbyn carreg neu ryw
ddefnydd arall, ni chewch wrychionen, canys nid
oes dim ynddo, na dim tueddiad atto. Yr wyf yn
cofio pan clywes Dr. *Preston* yn disgrifio gwir ys-
prydol gyfnewidiad calon (oddi ar y *Rhuf. xii. 20*
Ymnewidiwch trwy adnewyddiad eich meddwl) fe
ddwywedodd yn y dull hyn, *Mae* (eb efe) *ar gyfne-*
widiad diben pennaf dyn, gyfnewidiad yn cael ei
wneuthur yn yr holl ddyn, o'r holl gynbeddfau; yr
hyn pan ystyriais yn fanawl, mi fernaïs na's cofais
ddim yn fwy cywir, wrth gosio gwaith Duw ar fy
enaid fy hun ar y cyntaf: canys fel yr oedd ef y
pryd hynny yn ymddiddan, os bydd dyn i gyfnewid

ond i un diben neilltuol, a chanddo yn ei olwg ddim
ond yr un diben neilltuol tersynedig hynny, mae'r eff-
aith yn gyfatebol, nid yw ond partiol mor belled ag
mae'r diben hynny yn gwasanaethu : megis fod dyn â
thymmer & afradlondeb ynddo, ac yn meddwl fod
yn addas iddo fod yn gynnil ac yn gybyddlyd; nid
oedd y cyfnewidiad hyn o'i ddiben ond neilltuol, a
chanddo ond effaith gul, hynny yw, arbed a gofal i
gadw ei arian, a pheidio eu treulio yn afradlon :
ond duwioldeb, uwchder pa un fy'n gorwedd mewn
parch i Dduw, a'i ogoniant uwchlaw pob peth arall,
sydd ddiben cyffredin, i.e. hollol gyffredin, yr hwn
sydd yn estyn ei effaith ar bob peth. Oddi yma fy
nyled I oedd golygu a myned tros bob rhyw neill-
tuol o weithred, cystal yr hyn ag oedd raid i mi
ddioddef, ac i ba ddiben, a chyd â pha fath galon ;
ac hefyd i ddal sulw ar bob gweithrediad neilltuol o
dduwioldeb, yr hyn a ddarfu i mi yn druenus tros
amser i fyw yn yr egeulustra o hono ; ac ynghylch
hyn dechreuais ar y peth ag oeddwn i ddiodde ac
arferyd ddim yn hwy, ond cyfnewid fy nhrefn yn-
ddynt, megis yn gyntaf oll fy mhechodau ag oeddwn
yn byw ynddynt ; ac yn hynny, mi sefydlais ar y
crynhodeb hyn o fy holl fywyd, *I mi wneuthur tra-
chwantau a phleſerau fy unig ddiben, ac heb wneu-
thur dim o amcan gogoneddu Duw* : Am hynny yno
yr wyf yn dyfais dechreuad fy nhroedigaeth at Dduw,
pan daethum i wneuthur ei ogoniant ef y mesur o
oll erbyn yr amser i ddyfod.

Dyma yr hanes a roddodd fy anwyl Dad ynghylch
gwaith yr Ysryd Glân ar ei enaid yn ei ddychwelliad
at Dduw. Fe a'i gadawodd (fel y dywaid ef ei
hun) o ddiben i roi o'i brofiad ei hun, dystiolaeth
o'r gwahaniaeth rhwng gras cyffredin (yr hwn dybia
rhai ei fod yn ddigonol) a'r gras neilltuol cadwedigol
hynny, yr hwn yn wir sydd yn unig yn ddigonol, a
phob pryd sydd yn effeithiol ac yn anorchfygol yn
ennill y dydd, fel y gwnaeth e' ynddo ef, gan ddal
allan trwy hir oes, a rhediad o amrywiol brofedig-
aethau

aethau a threialon hyd y diwedd. Yn argylfroeddiadau a gweithrediadau cynta cydwybod, fe deimlodd pa mor belled y galle gras cyffredin fyned, ac etto methu yn y diwedd, fel y gwnaeth ef ynddo ef, i wywad ac adfeiliad hollol. Yn y gweithrediad arall ar ei enaid, fe deimlodd allu dwyfol yn ei anarferol gyfnewid ef, gan ei hollol orchfygu ef i Dduw; gwaith ag oedd yn barhaol ac yn fuddugoliaethol i dragwyddoldeb. Mi clywais ef yn fynych yn dywedyd, ei fod wrth ddarllain athrawiaethau *Synod Dort*, a rhoi golwg drachefn ar weithrediadau cyntaf gras cyffredin ynddo ei hun, eu bod hwy yn gyffelyb i opiniwnau yr *Arminiaid* yno: ond wrth gyfmaru ei brofiadau ei hun o ras effeithiol, ac athrawiaeth difnyddion protestanaidd uniongred, ei fod e'n ffeindio y naill yn hollol gytuno â'r llall. Y teimlad tumewinol hyn o bethau (o ba rai ni's godedd dyn i neb i'w ammau) a'i cadarnhaodd ef yng ngwironeddau yr efengyl, ac a'i perchennogodd ef â gwres tymmerus addas, a fel i'w cadarnhau a'u hamddiffyn â'r fath resymmau a dadleuon, ag nid yw y gwironedd byth yn ymddisad o honynt i wrthwynebu y gwrthddadleuwyr. Amryw flynyddau aeth heibio cyn iddo gael gwybodaeth glir o'r efengyl, a chyfiawn olwg ar *Grist* trwy ffydd; a chael llawenydd a heddwch trwy gredu. *Amser bendigedig yw hwn* (eb efe yn ei ddyddiau diweddaf) *yn awr mae amser ffydd wedi dysod, a ffydd ydys yn sefyll arni yn bennaf i ischydwrïaeth: yn amser fy ieueng-tyd I, nid oeddwn yn clywaid ond ychydig rager am Grist nag yn unig ei enwi ef yngweiniadogaeth y gair a llyfrau printiedig. Fe'm cadwyd I oddi wrth Grist amryw flynyddau, i ymosyn arwyddion gras ynos fy hun: saith mlynedd agos aeth heibio cyn im' gael fy nghymmeryd ymaith i fyw trwy ffydd yng Nghrist, a chariad rhad Duw, yrhai ynt gyffelyb wrthddrych o ffydd. Ei feddyliau cyhyd a hynny o amser oedd benna yn cael eu harferyd ar yr argyhoeddiad a weithiodd Duw ynddo, ar ysgelerder pechod, ac o'i gyflwr*

gyflwr truenus a phiechadurus ei hun wrth natur ;
o'r gwahaniaeth rhwng gweithrediadau cydwybod
naturiol, er wedi ei goleuo, ag ysgogiadau enaid fan-
ctaidd wedi ei gyfnewid, ac yn gweithredu trwy yr
Yspryd, mewn gwaith effeithiol o neilltuol gadwe-
digol ras. Ac am hynny fe gadwodd lyfr beunydd-
iol, yn cynnwys sylwiadau o ddull a threfn ei fe-
ddyliau a'i galon tu ag at Dduw, a myfyrdodau
duwiol, effeithiol ac addas. A'i bregethau ef oedd
effeithiau o'r myfyrdodau hynny, ac am hynny oedd-
ent yn cynnwys llawer o wres ysprydol ynthynt, a
hwy a fendithiwyd gan Dduw er argyhoeddiad a
dychweliad amryw o ysgolheigion ieuaingc, y rhai
oedd yn heidio tan ei-weinidogaeth ef : fel y mae y
gweinidog duwiol hwnnw Mr. *Prise o Lyn*, â pha
un yr oedd fy nhad yn dal cymdeithas neilltuol, ac
am ba un y dywedodd, mai efe oedd un o'r dynion
mwy a am adnabyddiaeth brofiadol o GRIST ag a
welodd ef erioed ; ac fel yr oedd ef yn tywallt i'w
fynwes ef ei achwynion ysprydol, felly ei gyfeillach
ef trwy lythyrau ac ymddiddanion a fendithiodd
Dduw i'w arwain ef i yspryd yr Efengyl, i fyw trwy
ffydd yng NGHRIST, ac i dynnu oddi wrtho fywyd
a nerth i sancteiddrwydd a phob cyfur a llawenydd
trwy gredu. *Am brawf o'ch calon eich hun* (ebe Mr.
Prise wrtho yn un o'i lythyrau) *maent yn dda i*
chwi ; cofiwch hyn yn unig, i Grist ym mha un yr
y'ch chwi yn credu i orchfygu trosoch chwi, ac fe fydd
i orchfygu ynoch chwi ; y rheswm o hyn fydd yn Ioan
iv. 4. Yr ydwyf yn dywedyd wrthych fod profiadau
o ddruwg eich calon yn dda i chwi, canys heb hyn ni
adnabyddech chwi ddim o'ch calon, na'r angen hynny
o ymgais wastadol â Dduw. Ac heb y profiadau hyn
fe dyfai eich byspriedoedd chwi yn fuan i fyned yn
swrth ac yn gysglyn, yr hyn o bob cyflwr ac sy'n per-
thyn i rhei'ny yn ofni Dduw, yw y mwya peryglus a'r
mwya angbysurus ; am hynny cyfrifwch e'n achos o'r
llawenydd mwya, ac nid o alar pan y byddoch yn cael
eich arferyd ag unrhyw brofedigaethau, canys arwydd-

ion ydynt eich bod chwi yng Nghrist; yr hyn am eich bod ynddo ef, Satan fyn eich astonyddu, a rheswm cnaudol ynto i ammau: etto jesuwch yn rhydd-did Crist, cedwch i fynu waith cariad rhad Duw, yr hwn a waithiodd ei Ysryd bendigedig ef ynoch. Dywedoch wrth yr Arglwydd; Arglwydd ti wyddost fy mod I yn casau fy hen ffyrdd pechadurus, mae yn fy mlino I fy mod I cyhyd amser yn ddiethr i ti fy Nbad: ti wyddost yn awr fy mod yn dymuno credu yn Iesu Crist, yr wyf yn dymuno edifarbau am fy mbechodau, a dymuniad fy nghalon i wneuthur dy ewyllys di ym mhob peth. Wrth gael allan y pethau byn yn eich calon, testwch iich hun ar gyflawnder Crist, ac nac ofiwch ddim; canys bydd Duw yn Dduw mwya trugarog i chwi yng Nghrist. Ymdrechwch ond troi ronyu, ac se'ch coronir; felly tyred Arglwydd Iesu, Amen, yn fuan tyred. Ac mewn llythyr arall mae e'n 'sglifeninu fel yma: — "Eich holl achwynion chwi ydynt dda, ac a ddygant gyflawnder o ddiolchgarwch yn y diwedd; canys deliwech fulw arno yn yr Ysgrithurau, lle bo Scintiau Duw yn achwyn o eisiau Crist, neu un peth da oddi wrth Dduw yng Nghrist, byddai iddynt ar fyrder i gael eu calon a'u tafodau wedi eu llanw o ddiolchgarwch a mawr, Rbus. viii. 24, 25. Y cyflwr mwya sic i'n calonnau twyllodrus ni yw cael eu cadw mewn ofn, ac nid eu bod fel y dymunem ni eu bod, mewn perffeithrwydd o ras. Fe'wyr Duw yr amser, pan mae oniau i'n llanw ni a'i gariad ef, a'n treisio ni a'i ffafyr yng NGHRIST. Yn y cyfamser awn rhagom mewn ffydd, gan edrych bob munudyn am ddydd y llawenydd hynny, ymha un y datguddia CRIST olwg mwy llawn o'i bresennoldeb bendigedig. Yr wyf yn deisyf arnoch i ymladd yn fwy calonnog trwy ffydd yng NGHRIST, yn erbyn anghrediniacth gwael a gostyngeddwrwydd balchaid. Yr wyf yn eich cadarnhau chwi, ac mi anturiaf ddywedyd, chwi ellwch trwy ffydd yng NGHRIST i gleimio pethau mawrion ar law Duw, ac fe gymmer hynny yn garedig

garedig ar eich llaw chwi: iē, pa fwy galloch gredn trosoch eich hunan yng N^GH^RI^ST, gorau y cymmerir e' o flaen gorsedd gras. Yn awr rhodded Duw i'chwi o'i Ysryd i'ch cynnorthwyo chwi ym mhob peth; a'r A^RG^LW^YD^D a gadwo eich hyspyd chwi yng N^GH^RI^ST yn llawn ffydd a chariad i dragywyddoldeb." Mewn llythyr arall mae e'n 'sgri-fennu fel hyn: "Yr achwynion diwedda a wnaethoch arnoch eich hun yn eich llythyr oedd yn tarddu oddi wrth yr olwg ysprydol dumewnol sydd gennych chwi ar eich rhan anadgenhedledig. Mae e'n iachus, canys mae e'n cael ei gasâu a'i ffeiddio, ac yn gwneuthur C^RI^ST yn ei gyfiawnder a'i sancteiddrwydd yn fwy gogoneddus yn eich golwg bob dydd. Pe bai hyn heb fod, balchder a diosfalwch a dyfai i fynu ac a'ch deftrywiau chwi: heblaw hyn, yr wyf yn ffeindio eich bod yn cael cynnorthwy mawr oddi wrth D^DU^W yng N^GH^RI^ST: Mae ef yn rhoddi goleuni mawr i'chwi o wybodaeth a chysur; ac am hynny angen sydd arnoch o ryw ddrygau cynhyrfiol, i'ch gwneud i bwyso ar ras D^DU^W yr amser sydd i ddyfod, rhag i'chwi orphwys ar yr hyn aeth heibio. Gwnaed yr A^RG^LW^YD^D a fynno â'n hyspydoedd ni, ond iddo ein gyrru ni oddi wrth fod yn foddlon i ni ein hunain i aros mewn un pechod; a gwneud i ni hiraethu am C^RI^ST, i'n cael ynddo ef a'i gyfiawnder." Mewn llythyr arall fe ddywaid fel hyn: "Mae i'ch llythyr refaw gyd â mi; a'ch cyflwr hefyd sydd achos o orfoledd i mi, pa fodd bynna mae yn dangos i'chwi yn bresennol. A wyddoch chwi ddim fod D^DU^W wedi dyfod i drigo yn eich calon, ac yn awr sydd yn eich puro chwi a'ch coethi, fel y byddoch yn lanach, ac hefyd yn fwy cymmwysa teni i'w Ysryd ef i gyfaneddu ynddi? Yr holl bethau hyn ynghylch iawn drefnyd eich hyspyd ni's gwneir ar un waith, ond bob yn ychydig ac yn ychydig, fel y gwelo fod yn dda i'n D^DU^W grasslon ni yng N^GH^RI^ST i drefnu er ei'ogoniant. Etto hyn a gewch chwi weled yn wastad yn aros ynoch, fel arwydd

arwydd o gariad tragwyddol Duw, fod nodau gwir etholedigion wedi eu hargraphu arnoch, a'u gwir weithio ynoch, canys agorwyd eich llygaid i weled eich hunan yn hollol golledig, eich calon fydd wedi teimlo yr eisiau o GRIST, yr hyn yw tlodi yspryd; yr ydych yn newynu ac yn fychedu am GRIST a'i gyfiawnder, uwchlaw pob dim, ac arferiad eich dyn o mewn chwi yw griddfan ac ocheneidio, ceisio a gofyn cymmod â Duw yng NGHRIST. Y pethau hyn fydd gennych i'ch cyfuro eich hun yn erbyn pechod a satan a holl amheuan eich calon eich hun. Am hynny pan ofnoch nad yw'r cwbl ond rhagrith; ofni fydd idda a iachus, ond meddwl felly fydd oddi wrth y cnawd, rheswm cnawdol, satan, tywyllwch, am ei fod e yn erbyn y gwirionedd hynny a gymmerodd le yn eich calon chwi, yn unig o rad ras Duw tu ag atoch yn IESU GRIST. Am lithriadau a chwympiadau, tra fo eich diben chwi ym mhob peth i wneuthur ewylllys Duw, aeti farnu eich hun am danynt, mor gynted ag y gweloch eich hunan wedi cyfeiliorni, na ofawch ronyn; canys y rhai hyn a llynant wrthych i'ch darostwng ac i gafau eich hunan yn rhagor, ac i hiraethu am sancteiddrwydd eich Iachawdwr bendigedig, yr hwn sy'n cael ei gyfrif i chwi yn sancteiddrwydd o flaen Duw. Fel hyn darfu i'r gweinidog grasol hwnnw Mr. Prife i dywallt treagl yr Efyngyl i'w enaid dolurus ef, a Duw a'i bendithiodd ef i'w gyfuro a'i iachau ef. Yr addysgiadau gwir efangylaidd hyn, a drôdd ei feddyliau ef at GRIST, i gael y cynhorsthyw hynny ynddo ef, ac a ddarfu iddo yn ofer i ymofyn trwy amryw ffyrdd eraill. Yr wyf wedi dyfod i'r dull hyn yn awr, (ebe nhad mewn llythyr at Mr. Prife) na wna nodau eu hunain ddim da i mi; mi ymddiriedais ormod i ras tumewol am sicrwydd cyfiawnbûd, mai Crist meddaf i chwi yn ateb pob peth. Fel hyn pan daeth ef at CRIST, ei enaid lluddedig gafodd orphwysra, pan ymhob terfysgiadau fyddai arno, na's gallai ei ffeindio mewn lun man arall. Ond hanes

hanes o'r gwaith hyn o ffydd a gaf hi ei roi yn ei
eiriau ei hun :

Hi ddigwyddodd (eb efe) mai yn fuan ar ol i mi
gael fy narostwng am bechod, i athrawiaeth cyf-
iawnhâd trwy ffydd yng Nghrist ddyfod i fy me-
ddyliau : ond fy yspryoedd I a ymchwelodd oddi
wrthi trwy y rhagfarn hyn, ei bod hi yn dwyll cy-
ffredin gan mwyaf i ddynion cnawdol, hyd ag y
byddont yn aros yn eu pechodau ; ac felly gallwn
innau gael fy nhwyllo yn y ffordd honno, ac yr wyf
yn cofio i mi gael fy nhwyllo hefyd, trwy gredu ar
Crist croeshoehedig gyd â llawenydd, a gorfoledd
yn fy nghyflwr annychweledig ; a'r cofiadwriaeth o
hynny o bryd i bryd oedd yn attalfa i mi i fyned at
Crist ; ac yr oeddwn wedi ymsefydlu ar yr egwy-
ddor hon, os ffeindiwn fy mod wedi fy sancteiddio,
(fel yr oeddwn yn gweled yn eglur fy mod) yno fy
mod yn ddiau wedi fy nghyfiawnhâd. Ond nid
oeddwn yn meddwl fod fy sancteiddhâd yn gyfiawn-
hâd, ond yn unig tyft o hono ; ac felly fy yspryd I
oedd wedi ei ofod i chwilio y gwaith tumewnol a
weithiwyd yno gan yr Yspryd ; ac mi ddilynais ar
ol marwhâd o fy nhrachwantau â sancteiddrwydd
tumewnol, ac yno meddyliais y cawn gyfur fy
nghyfiawnhâd. Ac fel hyn fe'm cadwyd rhag my-
ned at Crist yn weithredol ; er fy mod yn delio â
Duw a'i drugaredd ef yng Nghrist, fel wedi
gwneuthur pob peth ar ei ran ef ag oedd i'w wneu-
thur i'n prynu a'n cymmodi ni ; ac felly yr oeddwn
yn delio yn ddigyfrwng â Duw, a'i drugaredd bur,
a'i rad ras. Ond fel y cwympodd hi yn gadarn i fy
meddyliau, fod angen o gyfiawnder Crist i fy
nghyfiawnhâd, cystal a'i ras yr hwn a'm sancteidd-
iodd ; a'r drefn a gymmerodd Duw i'm hargyhoeddi
o hyn, a'm gosod ar waith am dano oedd fel hyn ;
Fe arferodd yr un argyhoeddiad ag a gefais o bechod
gwreiddiol oddi wrth *Adda*, yn y ddwy gangen o
hono ; euogrwydd pechod gweithredol *Adda* yn
bael ei gyfrif i mi, a llygredigaeth fy natur innau
wedi

wedi ei gael oddi yno ; mi gefais argyhoeddiad he-
laeth, a theimlad dwfn o bob un o'r rhai'n, a bod
pob chwant yn bechod ; a hyn a'm cynnorthwyodd
I yn ddirfawr i weled yr angenrheidrwydd hollol o
gyfiawnhâd trwy gyfiawnder CRIST, ac i amgyffred
y gwahaniaeth perffaith oedd rhyngddo a sancteidd-
rwydd, ac mi ymogoneddais ynddo. Mi ddechreu-
ais weled mai IESU GRIST oedd y pen am iachaw-
dwriaeth, megis ag yr oedd *Adda* am bechod a
damnedigaeth : ac am hynny megis yr oedd dwy
gangen o bechod a damnedigaeth wedi dylifo i mi
trwy *Adda*, y naill yn gyfrifiad o'i weithred ef i mi,
a'r llall yn hollol a chreulon lygriad o fy holl natur ;
yn gymmwys felly mae yn rhaid ei bod yn iachaw-
dwriaeth CRIST i mi ; ac oddi yma rhaid i mi gael
cyfrifiad o'i gyfiawnder ef am gyfiawnhâd, cystal a
natur sanctaidd yn dylifo oddi wrtho am sancteidd-
rwydd ; yr hyn gyfiawnder o eiddo CRIST am gy-
fiawnhâd oedd yn berffaith, er fod fy sancteiddrwydd
I yn amherffaith. Yr wybodaeth o hyn a'm goleu-
odd I yn ddirfawr ac yn brofiadol. — Fe gyfnewid-
iodd yn awr ei ffordd o bregethu, yr hyn oedd o'r
blaen gan mwya, os nid yn hollol, er argyhoeddiad
a dychryn. Ond yn awr ei brofiad ef o'r cyfuron
hyfryd ag a roddodd gwybodaeth o GRIST, a chyfi-
iawnhâd rhad trwy ei gyfiawnder ef yn unig, a'i
gwnaeth ef yn wresog i bregethu yr Efengyl er cyfur
i gydwybodau cystuddiedig, fel y bu ei un ef ei hun.
A hyn oedd ar ôl y cyfarwyddiadau a rowd iddo gan
y pregethwr bywiol efangylaidd hwnnw Dr. *Sibbs*,
yr hwn a ddywedodd yn gyfeillgar wrtho un diwrnod ;
Wr ieuangc, os byth y gwnewch dda, rhaid i chi
bregethu yr Efengyl, a rhad ras Duw yng NCHRIST
IESU. Yn y flwyddyn 1628, y dewiswyd ef i bre-
gethu *Lecturau* i dref *Cambridge*, yn eglwys y *Drin-*
dad. Esgob *Ely* ar y cyntaf a wnaeth ryw wrthwy-
nebiad o'i dderbyn ef i'r cyfryw *brefferment*, oni
fyddai iddo addaw yn ddirifol, mewn canlyniad i
gyhoeddiad y brenhin, i beidio pregethu yng hyleb un

pwngc gwrthddadlucol mewn difnyddiaeth. Fy nhad
 a atebodd fod yr articlau mwya sylfaenol o'r ffydd
 grist'nogol yn cael eu gwrthddadlau gan ryw un neu
 gilydd, a phrin y gallai y fath addewid adael lle iddo
 bregethu ar un testun: mai nid pwrpas y brenhin
 oedd ei wahardd ef, na neb arall i bregethu yn erbyn
 cyfeiliornadau eglur pabyddiaeth. Ar ol rhyw faint
 o wrthwynebiad fe derbyniwyd yn *Lecturer*, ac felly
 y parhaodd hyd y flwyddyn 1634, pan darfu iddo
 fethu cytuno yn ei gydwybod â thelerau yr unffurf-
 iad; fe adawodd yr *university* a'i *brefferments*. Fel
 y gwnaeth ef yn y peth hyn, gyd â phob cywirdeb,
 gan ddilyn y goleuni ag a roddodd Duw iddo, a
 chymhelliadau ei feddwl a'i gydwybod ei hun, yn
 mha un nid oedd gan annogaethau ddaearol ddim
 llaw; canys pe gwrandaufai ar y rhai'n, hwy fuasent
 yn ei droi ef i ffordd arall: ac mi a'i clywais ef yn
 manegu ei hun gyd â llawer o orfoledd ffydd, a di-
 olchgarwch a mawl o gariad ffyddlon IESU CRIST
 atto ef yn y cyflawniad o'r addewid hynny *Luc xviij.*
29, 30. *Ac efe a ddywedodd wrthynt, Yn wir, meddaf*
i chwi, Nid oes neb a'r a adawodd dy, neu rieni, neu
frödyr, neu wraig, neu blant, er mwyn teyrnas Dduw,
a'r ni's derbyn lawer cymmaint yn y pryd hwn, ac yn
y byd a ddaw fywyd tragywyddol. "Mi rois i fynu yn
 hollol (eb efe) er mwyn CRIST, pan dychwelodd
 Duw fi, holl ddibenion balchder, gwag-ogoniant, a
 dyrchafu fy hun; ar ba beth yr oedd fy nghalon i
 mor gadarn wedi ymosod, na's gallasai dim rhesym-
 mau dynol, na dim ystyriaethau bydol i'm denu i
 oddi wrth ymosyn ar eu hol; na allasai, canys gallu
 Duw yn unig a'm hennillodd i i'w wneuthur: efe
 yn unig a'm gwnaeth i yn foddlon i fyw yn y cyflwr
 mwya gwael a mwya cystuddiedig, felly os gallwn ei
 wafanaethu ef ymhob cywirdeb duwiol. Mi ym-
 adewais yn llawen â phob peth er mwyn CRIST, ac
 fe wnaeth â mi gyflawn daledigaeth, nid yn unig
 yng nghysuron a gorfoledd ei gariad, y rhai fydd
 uchlaw cydmariaeth, ond hefyd yn y byd hwn. Y

cariad

cariad a'r parch a gefais gan ddynion da, efe a'i rhoddodd : efe yn unig a wnaeth fy ngweinidogaeth yn yr Efangyl yn gymmeradwy, ac a'i bendithiodd hi â llwyddiant er dychweliad a da ysfrydol a chysur i lawer o eneidiau." Pan cododd erledigaeth yn *Lloegr*, fy nhad a refelodd symmud i ryw wlad dramor, lle gallai arferyd ei weinidogaeth yn yr Efangyl, a mwynhau ordinadau. CRRST ar ol ei gydwybod, yr hyn ni's gallasai wneuthur yn ei wlad ei hun. Fe aeth drosodd i *Holland* yn 1639, ac a gyfanneddodd yn *Arnheim*, ac a fu yn fugail cynnulleidfa Saisneg yn y ddinas honno. Ac ar ol aros rhyw faint o amser yn *Arnheim*, fe ymchwelodd i *Lloegr*, a fu yn fugail eglwys yn *Llundain*, a thrwy ordinhad parliament, yn *Mohelin* 12, 1643, appwyntiwyd ef i fod yn aelod o'r anrhydeddus gymmanfa o ddifinyddion yn *Westminster*. Y gwrthddadleuon am lywodraeth eglwyfig a disgyblaeth a gododd yn y *Synod* hynny a gadwyd oll gytrif o honynt ganddo ef bob dydd yn ei ddydd, o lai rai mae gennyf fi bedair ar ddeg neu bymtheg o *Volumes* wedi eu 'sgrifennu a'i law ei hun. A'i ffordd ef o ymddadlau oedd gyd â'r fath addfwynder a thynnerweh cristnogol, fel yr oedd ef yn ennill parch oddi wrth y rhei'ny ag oedd yn neilltuo oddi wrtho mewn barn. Fe gafodd yn 1647, wahoddiad oddi wrth Mr. *John Cotten*, a gweinidogion duwiol yn *Lloegr newydd* i fyned drosodd attynt hwy, yr hyn oedd ef yn dueddu gymaint i'w wneuthur, fel y dododd ran fawr o'i *Library* ar fwrdd y llong ; ond rhai o'i gyfeillion a'i perfwadiodd i beidio. Yn y flwyddyn 1649, fe gafodd fod yn *Brefident* o *Magdalen college* yn *Rhydychen*, lle y gwnaeth ef yn waith pennaf iddo i dderchafu duwioldeb a dysgeidiaeth. Ei symlwydd, ei gywirdeb, a'i gariad cyffredin at bob dynion da, er eu bod o amrywiol farnau, a ennillodd galonau y rhei'ny ag oedd yn wrthwyneb iddo. Ond yn 1660, fe roddodd i synu y lle o fod yn *brefident* o *Magdalen college*, ac a symmudodd i *Llundain*, lle y bu yn fugail o'r un eglwys ag a gafodd

glodd ef yn *Rhydychen*; canys rhan fawr o'r aelodau a'i canlynasant ef i'r ddinas honno, lle darfu iddo mewn ffyddlon gyfiawniad o'r fwydd hon, a llafur yn yr Arglwydd Iesu i bara hyd ei farwolaeth. Ac yma y dechreuodd ef fyw bywyd neilltuol oddi wrth bob cyfeillach, gan ei dreulio mewn gweddïau, darllain, a myfyrdodau, rhwng pa rai y rhannodd ef ei amser. Fe ddarllenodd lawer, a'r Awdwyr ag oedd ef yn barchu fwyaf, ac yn eu hastudio fwyaf oedd St. *Awstin*, *Calfin*, *Musculus*, *Zanchius*, *Pareus*, *Waleus*, *Gomarus*, *Altingius*, ac *Amesius*: ond yr Ysgrythurau oedd y rhai oedd ef yn astudio fwyaf; ac fel yr oedd ef wedi llaw ei lyfr-dŷ o gasgliadau o amryw agoriadau, fe wnaeth ddefnydd da o rhai'n. Ac fel mae yr Ysgrythurau yn drysor o wybodaeth ddwyfol, felly trwy chwilio manwl iddynt, gan gydmaru un â'r llall, fe gafodd allan wirioneddau nad ellir ffeindio mewn awdwyr eraill. Cariad a rhad ras Duw, godidawgrwydd a gogoniant yr Arglwydd Iesu oedd y gwirioneddau ymha rai yr oedd ei feddyliau yn suddo gyd â'r pleſer mwya. Ac nid oedd hyn yn unig yn bleſer dealltwriaethol, ond y gwirioneddau hyn oedd fywyd ac ymborth ei enaid; ac fel yr oedd ei galon ef yn teimlo blas arnynt, fe'u hysgrifennodd hwynt gyd â gwres ysprydol, ag ellir ei deimlo yn hawsach na'i fanegu. Er ei fod yn darllain llawer, etto yr oedd yn treulio mwy o amser i fyfyrïo; a thrwy fyfyrddod dwys y gwnaeth ef ei hun yn feistr o'r hyn fyddai yn ymadroddi arno. Ym mis *Chwefror*, 1669, twymyn a'i cymmerodd ef, yr hon mewn ychydig ddyddïau a wnaeth derfyn ar ei einïoes: yn holl greulondeb y dwymyn fe ymadroddodd gyd â'r fath rym o ffydd a sicrwydd o gariad CRIST, a chyd â'r fath ryfeddod sanctaidd o rad ras, y fath lawenydd trwy gredu, a'r fath ddiolchgarwch a moliant, fel yr oedd ef yn cynhesu, ac yn cynhyrfu yn rhyfeddol bawb ag oedd yn ei glywaid. Y gwr rhagorol hwnnw Mr. *Collins* oedd yn gweddio yn daer drosto, a geisiodd y cais hyn gan Dduw, *Iddo rei yn*

yn ol i'w synwes ei hun, yr holl gysuron hynny, y rhai a ddarfu iddo ef trwy ei weinidogaeth o rad ras dywall i gynnifer o eneidiau cystuddiedig. Fy anwyl dad a ffeindiodd y weddi hon yn cael ei hatteb yng nghyflawnder y cysuron a'r llawenydd â pha un y llanwyd ef. Yr oedd ef yn llawenhau yn y meddyliau ei fod ef yn marw, ac yn myned i gael llawn ddirwystredig gymmundeb â Duw. 'Rwi'n myned (eb efe) at y tri Pherson â pha rai y cefais gymmundeb; hwy a'm cymmerasant I, ac nid myfi hwy. Fe'm cysnewidir mewn trawiad llygad, mi gaf wared o fy holl-chwantau a'm llygredigaethau, y rhai na's gallaswn gael gwared o bonynt yma, y llyffaint rhochlyd hynny a gwmpant ymaith mewn munudyn. Fe-enwodd y siamplau enwog hynny o ffydd yn yr Heb. xi. Y rhai oll (eb efe) a fuant feirw mewn ffydd: ni's gallaswn ddychymygu y cawswn fyth y fath fesur o ffydd yn yr awr hon, na fuaswn byth yn ei ddychymygu. Fy mwa sy'n aros yn gryf. A rannwyd Crist? na ddo, mae gennyf. fi ei holl gyfiawnder ef, fe'm caswyd ynddo ef, ac nid yn fy nghyfiawnder fy hun yr hwn sydd o'r ddeddf, ond yn y cyfiawnder sydd o Dduw, yr hwn sydd trwy ffydd Iesu Crist, yr hwn a'm carodd I, ac a roddodd i hun dros ef fi. Ni all Crist fy ngharu yn fwy nag y mae, ac yr wyf yn tybied na's gallaf garu Crist yn fwy nag yr ydwyf, fe'm llyngwyd i fynu yn Nuw. Fe gyfeiriodd ei ymadroddion at ei ddau fab; fe a'u cynghorodd hwy i brisio rhagorfreintiau y cyfammod. Fe gymmerodd asael arnaf (eb efe) fy mam oedd wraig sanctaidd, ni ddywedodd hi ddim yn ddiystyrllyd amdano. Rhagorfraint yw na ellir fyth ei brisio yn ormod, na'i brynu â swm mawr o arian. Yna fe'u cynghorodd hwy i fod yn ofalus na wnaent ddim i annog Duw i'w gwrthod. 'Natwr (eb efe) Mi fyddaf fyth gyd â'r Arglwydd. Gyd â'r sicrwydd hyn o ffydd a chyflawnder llawenydd, ei enaid a adawodd y byd, ac a aeth i weled a mwynhau sylwedd y cyflwr bendigedig hwnnw o ogoniant, yr hwn mewn araith a roddodd ar y testun hynny a ofododd ef allan mor oleu.

Rhai H Y M N A U.

Ar Fesurau newyddion.

H Y M N I.

- 1 **Y** Tir dymunol peraidd,
Yr ardal hyfryd auredd,
Ag oedd ymhell yn sefyll draw,
A ddaeth gerllaw o'r diwedd :
Er lludded ac er blino,
Na fydded in' ddeffygio,
Yr y'm ni nes-nes awn ar frys,
I mewn i'r llys yn gryno.
- 2 Ac yno ni gawn ganu,
Y congwest gwrol hynny,
Ag oe'm ni'n 'mofyn yn y byd,
O hyd o hyd ei feddu,
A rhwymo mewn cadwynau,
Hen satan a'n cystuddiau,
Heb allu ein teimtio ar ol hyn,
Na dannod in' ein beiau.
- 3 Ond gorphwys yn ddihangol,
O'n temtasiynau'n hollol,
Mewn maith dangnefedd pur didrai,
Sydd yn parhau'n dragwyddol :
A hyfryd ymddifyrru,
Yn ein hanwylaf Iesu ;
A threulio sabbath melus gwiw,
Tragwyddol i'w foliannu.
- 4 Seraphiaid ac Angylion,
Un corus dwyfol ffyddlon ;
Blith draphlith â'r holl Seintiau 'nghyd,
Yn canu gyd yn gyson :
Oll mewn rhyw syndod rhyfedd,
Yn edrych tu a'r orfedd,
Yn trachtio cariad pur dilyth,
Heb deimlo fyth mo'i ddiwedd.

H Y M N

H Y M N II.

1 **M**AE'r dydd yn d'od i fynu,
 Cawn gwrdd yn un cwmpeini,
 O fewn i'r wlad fy heb elyn caeth,
 Na phechod chwaith i'n drygu :
 Ac yno ni gawn orphwys,
 O fewn i'r wir Baradwys,
 Tan gyfgod pren y bywyd cun,
 Yr hwn ei hun a'n prynws.

2 Fe dderfydd ein cystuddiau,
 Pryd hyn, a'n temtasynau,
 Fydd neb roi heichiau ar ein gwarr,
 Na'n denu oddi ar y llwybrau :
 Pob niwaid wedi symmud,
 O'r ffordd gan ein Hanwylyd,
 Heb wyllo na galaru mwy,
 Na phoen, na chlwy', na gofid.

3 Ond canu'r gân dragwyddol,
 Am alw ac am ehol,
 Am gariad ag fu ar y gro's
 Yn marw tros ei bobol ;
 Am fynydd bach *Calfaría*,
 Gliriodd y dyled mwya,
 Na's gallfai ei dalu neb yn fyw,
 Ei hun ond Duw gorucha.

H Y M N III.

O Tyred addfwyn Oen, Iachawdwr dynol-ryw,
 At wael bechadur fy tan boen ac ofnau'n byw ;
 O helpa'r llesg yn awr, i ddringo o'r llawr yn hy,
 Tros greigydd geirwon ferth, i'r lan i'r *Ganaan* fry.
 Mae'r gelyn llym o hyd yn lesio ei danllyd faeth,
 A minnau'n ofni cai ryw bryd i deimlo ei brath ;
 O fewn dy fynwes bur, dwg fi i dir fy ngwlad,
 I gael meddiannu'r ddewid wir a brynodd gwaed.
 O dal fi, 'rwyf heb rym, yr ochor hyn na thraw,
 Os sefyll wnai, ni sefai ddim ond yn dy law ;
 Addewid

Addewid nesoedd faith yw'm cymmorth perffaith wir,
Na chyfeiliornai ar fy nhaith i *Salem* bur.

Yn eitha grym y dw'r, a'r tonnau yn curo lawr,
Tywyfog nesoedd yw fy Nhŵr, a'm Ceidwall mawr;
Fe ddeil fy mhen i'r lan, can's ffrynd i'r gwan yw ef,
Fe'm dwg o'm cystudd yn y man i deyrnas nef.

Dewch bellach yn eich grym elynion llym yn haid,
Er maint eich nifer, faeddwch ddim o'r dwyfol blaid;
F'a'r lluoedd areu taith, trwy'r dyfroedd maith ymla'n
I'r wlad fy'n llofio o fel a llaeth, y *Ganaan* lân.

H Y M N IV.

O Arglwydd saf o'm tu, dal f' enaid cu i'r lan,
Mae im' elynion creulon cry, a minnau'n wan;
'Rwi'n ofni'r anial maith rhag gwyro'm taith un llaw,
Am hynny arwain f' enaid llaith i'r ochor draw.

Gostega'r storom gref fy'n curo ar fy mron,
Nes wyf yn methu codi'm llef o war y don;
A dosfa'r tonnau maith, y diuw mawr ei rym,
A chynnal finnau ar fy nhaith heb ofni dim.

Ti'r Meddyg penna erioed, fydd yn iachau pob briw,
Fy unig gysur is y rhod, a Mhriod gwiw;
Wel arnat rho i fy mhwys i orphwys fyth yn lân,
O tan bob rhyw gyftuddiau mwy, fawrion a mân.

Ti fuost yn y byd yn cael dy dreio yn llym,
Tan demtasiynau o bryd i bryd, tanbaid eu grym;
Trwy ddiodde dwyfol glwy' ti congtraist hwy yn lân,
Ac ymfroft yn dy allu miwy a fydd fy nghân.

'Run g'lynion Arglwydd mawr, oedd gennyt ti dy hun
Ag fydd yn diwyd guro i lawr fy enaid cun;
Am hynny tyr'd ymla'n a chongera yn lân yn awr,
Fy holl elynion fawr a mân, o'th flaen i lawr.

H Y M N V.

O Arglwydd, dyro nerth, i wael bechadur gwan,
I ddringo tylau mawrion serth llithrig i'r lan;
Mae

Mae'r gwyntoedd fôre a nawn yn greulon iawn eu grym
Yn cure f' enaid lleſg diddawn yn eitha llym.

Fy Iesu yw nerth fy nhaith, fy Noddfa ficir fiwr,
Fy nghraig yn nyfnder dyfroedd maith a'm cadarn dwr
Ac yno rho i fy mhen o tan ei aden wiw,
Gan orphwys ar ei fynwes wen byth tra fwy' byw.

Fy llygredd o bob gradd, a gongera e' er eu grym;
Ei allu ef fy'n abal lladd gelynyon llym;
Mae uffern gadarn gref, er maint ei llef a'i llid,
Tan ei awdurdod ddwyfol ef yn ofni gyd.

Ei gariad yw fy ngrym, ymhob rhyw stormydd maith,
Ni feddai arall gyſur ddim mewn anial daith;
Fe achub f' enaid gwan, fe'i dwg i'r lan yn rhydd,
O'i holl gadwynau yn y man, pan del y dydd.

H Y M N VI.

1 **E**R maint fy llygredd o bob rhyw,
Er cymmaint yw eu rhif,
Ac er fy nwydau cyndyn chwith,
Sy'n para fyth yn gryf;
*Afon loyw redodd allan,
O tan drothwy'r nef ei hunan,
I olchi'r euog, i olchi'r aſlan,
Haleluia, Haleluia,
Dw'r heb ddarfod, dw'r heb drai.*

2 Mi af at yr orsedd fel yr wy',
Anfeidrol orsedd gras,
Datguddia I yno nghlwyfau maith,
A'm holl archollion cas;
Afon loyw, &c.

3 Mi wela lu anfeidrol wyn,
Yn aml fel y ſer,
Ag fu fel finnau oll yn frwnt,
Yn bur ynghwmpni'm Ner,
Afon loyw, &c.

4 Wel ffnau'r eiddil gwanna ei lun,
 Heb ddim ond ffaidd friw,
 Anturiaf at drysorau'r nef,
 Cyfiawnder pur fy Nuw :
Afon loyw, &c.

Bydded byspys i'r CYFFREDIN,

FOD y PANTHEOLOGIA, a fu yn trafaelio un flynedd ar bymtheg a rhagor, wedi dyfod adref o'r diwedd yn faith rhan, ac wedi hollol derfynu ei daith; ac yn awr i'w gael yn un llyfr cyflawn, pris 3s. Yn cynnwys, 1. Hanes o'r grefydd Baganaid trwy yr holl fyd: eu hamrywiol dduwiau hyd at fil o nifer; eu haddoliadau, eu haberthau, dull eu temlau, fel a ffyddlondeb digymmar eu haddolwyr yng ngwasanaeth eu delwau: manolrwydd, hunanymwadiad, a dioddefiadau gwirfodd y *Bramiaid* yn yr *India*; ynghyd â hanes o'r gwledydd helaeth hynny lle mae eulun-addoliaeth yn bresennol: bwydydd, diodydd, gwisgoedd, adeiladau, priodasau, gwyliau, gwleddoedd, a marsiandaeth y gwledydd tywyll hynny.—2. Hanes o'r grefydd Fahometanaid, ynghyd â bywyd *Mahomet*, ei ddyrchafiad cyntaf i fynu, ei briodasau, ei ryfeloedd, a'i ofodiad i fynu yn sylfaenwr crefydd; ei wyrthiau gau, ei weledigaethau celwyddog, ei siwrnau ddigoel i'r nefoedd, a rhyfeddodau dychymmygol welodd ef yno. Yr Alcoran, a'i holl orchymynion digrif a disylwedd; eu hathrawiaethau, eu seremonïau, eu golchiadau, a'u perrerindodau i *Meca*, ynghyd â hanes o'r gwledydd ehang a bras lle proffesir y grefydd yma. Y mynyddau, yr afonydd, y trefydd, yr arferion, y gwisgoedd, y traffic, ynghyd â'r amrywiol fath o greaduriaid sydd yn y gwledydd hynny.—3. Hanes o'r grefydd Iuddewig, fel y mae yn awr yn cael ei harferyd gan yr Iuddewon presennol; eu talmud, eu targwmis, ynghyd

ynghyd â'u holl ofer, ddigrif, ddifail arferion, a seremoniau dynol na sonir am danynt ynghyfraith *Moses* : eu gwasgariadau trwy'r byd ; a'r gwledydd lle maent swya aml yr awr hon. Hanes lawn hefyd o'r 500 flynyddau rhwng y ddau Destament. Dinystr *Jerusalem* gan *Titus Fespasian* ; a'r lladdfâu echryslon wnawd y pryd hynny ar yr Iuddewon hyd at o ddau un cant ar ddeg o filoedd. — 4. Hanes o'r grefydd Grist'nogol yn ei thair cainge ; sef, 1. Eglwys Groeg, yr hon fydd trwy holl wledydd y *Turc* a *Rusia* : y gwahaniaeth rhyngddi ag eglwys Rufain, a'r Brotestanaidd. Ei phedwar patriarch, ei metropolitaniaid a'u hofferiaid, eu hathrawiaethau, dull eu haddoliadau, eu seremoniau, eu hysgymmyndodau, eu monachlogydd ar fynydd *Athos*, a'u gorthrymderau tan y *Grand Seignor*. 2. Eglwys Rufain yn ei holl gyfeiliornadau, eu heulun-addoliaeth, eu gweddïau ar Seintiau, eu pardwnau, eu mas, eu purdan, eu traws-fylweddiad, ynghyd â'r lladdfâu ofnadwy a difymmwith a wnaethant ar Brotestaniaid yn *Ffrainc*, *Iwerddon*, a lleoedd eraill. Ac yn 3. yr eglwys Brotestanaidd yn *Germani*, *Ffrainc*, *Holland*, *Bohemia*, *Switzerland*, *Lloegr*, *Scotland*, a theyrnafoedd eraill. Am y *Waldenses* a'r *Albigenses* amryw gannoedd o flynyddau cyn *Wicliff*. Hanes diwygiad *Wicliff* gannoedd o flynyddau cyn *Luther*. Ac am y diwygiad mawr yn *Germany*, *Holland*, *Lloegr*, *Scotland*, a lleoedd eraill yn nyddïau *Luther*, *Calfin*, a'r cyfryw. Y diwygiad yn *Lloegr* yn amser *Harry* yr wythfed, ac *Edward* y chweched. Y babyddiaeth greulon ddaeth i mewn fel diluw yn amser *Mari*. Y merthyrdod ofnadwy y pryd hynny ar gannoedd o dduwiolion yn *Lloegr* : y ffeno, y carcharu, a'r llosgi gafodd y diwygwyr pennaf : a'r amryw ddi-oddefodd fyned trosodd i wledydd pell i ffoi rhag y llid ; nes i wawr dorri allan yn nyddïau *Elisabeth*, pan sefydlwyd y grefydd Brotestanaidd yn *Lloegr* fel y mae yr awrhon. — Ac er dywed rhai nad yw y Llyfr hwn yn fuddiol i nemawr, am nad oes yn-
ddo

ddo ond hanefion. Fy ateb yw; Pa beth yw y
rian fwyaf o Lyfr Duw ond hynny? ac a ydyw yn
anfuddiol i'w ddarllain am ei fod gan mwyaf yn ha-
nefion? Onid yw llyfrau yr hen Destament yn llawn
o hanes patriarchiaid, a brenhinoddd antiuwlion
cystal a duwlion? Ni buafid yn 'sgrifennu cym-
maint o hanefion yn yr hen Destament a'r newydd,
oni buafai fod yn fuddiol i'w darllain; ac os i'r hen
Iuddewon yn unig yr oedd hyn yn fuddiol, pa ham
yr argraphir hwynt i ni yn awr? Ac os dywedir am
eu bod wedi cael eu rhoddi trwy ysprydoliaeth *Dieu*,
pa ham yr argraphir yr Apocripa ynte na roddwyd
felly? ac y prynir ef, os nad oes un hanes i'w dar-
llain ond roddwyd trwy ysprydoliaeth. Ai nid budd-
iol i bob dyn wybod fod dynion yn addoli pren a
maen, fel buom ninnau gynt? ai nid buddiol gwy-
bod fod rhan fawr o'r byd yn Fahometaniaid? ai
nid buddiol gwybod pa sut y mae'r Iuddewon yn awr,
o'rdo pa rai yw y teulu, y cyfammodau, yr addo-
wlion, a rhoddiad y ddeddf? y rhai a gant etto eu
lumpio i mewn i'w gwinwydden eu hun. Ai nid
buddiol gwybod cyfeiriadau eglwys Rufain, pan
dai oes neb a wyr na's cyonyg y butlwr fawr, fydd
yn eiddo a'r fwyd o'r llyfr Igarlet, ddyfod i'wneud
ei heddoddd etto yna? Ai nid buddiol gwybod
am fydd, gwrodd ac amynedd y diwygwyr i wrth-
sefyll y pab, pan na's gwyddom na's cawn ninnau
ein trelo a'r unrhyw dan? Diau fod yn fuddiol ei
ddarllain, yn enwedig, 1. y sawl sy'n gortod gwrth-
ddadlau tros byngciau eu crefydd. 2. Y cyfryw ag
fydd yn bregthwyr ieuangc, heb arian ddigon, neu
heb ddyfod na's amser i'w waith i ddarllain llyfrau fawr
neg o fwy pris. 3. Pob ieuangc, nad ynt yn blafu
ar un darllan a'r llond hanefion. Ac yn ola, pen-
nau teulonedd fydd am gael agoriad ar rai gwersi ha-
nefiol anhawdd eu deall heb fod yn gyfarwydd mewn
hanefion o'r fath ag fydd yma.

Os pes heb a'r Rhannau cyntaf ganddynt, mi a'u
prynaf os gwerthant hwynt. 24 DE 67 W. W.

y
yn
a-
wn
on
n-
ld,
en
m
m
yd
ir-
B
y
a
c
en
id
an
dd
ud
od
h-
au
ei
n-
ag
en
fa
n-
a-
yn
u
z.